

Vlaanderen
is omgeving

Expertenopdracht Stedelijke landbouwparken in Vlaanderen

Een systeeminnovatie met ongekend potentieel.

DEPARTEMENT
OMGEVING

omgevingvlaanderen.be

Stedelijke landbouwparken in Vlaanderen

Het concept stedelijke landbouwparken is in veel Europese regio's de sleutel gebleken om voedselproducenten en stadsbewoners/consumenten met elkaar in dialoog te brengen. Het resultaat is soms verbluffend. Het biedt landbouwers perspectief om (via stads nabije productie en distributie) een nieuw én duurzaam verdienmodel uit te bouwen. De stads- en dorpsbewoner krijgt kwaliteit terug. Naast kwaliteit op het bord resulteert de samenwerking ook in toegevoegde kwaliteit (groen, recreatieve toegang, ...) op landbouwgronden nabij woongebieden. Het concept ondersteunt de dialoog en inspireert tot actie. Het voorliggend rapport verkent de mogelijkheden naar de toepasbaarheid van het concept in de Vlaamse context op basis van a) een quickscan van bestaande Europese landbouwparken, b) een aantal detailanalyses en c) resultaten van een interactieve actor-workshop. Het rapport biedt zo een eerste stap om met de maatschappelijke, landbouwkundige en ruimtelijke uitdagingen van landbouwgebieden rondom onze steden om te kunnen gaan.

Dit rapport bevat de mening van de auteur(s) en niet noodzakelijk die van de Vlaamse Overheid.

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever:

Departement Omgeving
Afdeling Beleidsontwikkeling en Juridische Ondersteuning
Koning Albert II-laan 20 bus 8
1000 Brussel
vpo.omgeving@vlaanderen.be
www.omgevingvlaanderen.be

Foto cover: Vanempten, E., Landschaftspark Belvédère, Keulen.

Bronverwijzing: Vanempten, E., Crivits, M., Nevens, F., Rogge, E., (2018), Stedelijke landbouwparken in Vlaanderen, een systeeminnovatie met ongekend potentieel, expertenopdracht uitgevoerd in opdracht van de afdeling Beleidsontwikkeling en Juridische Ondersteuning (BJO).

Klankbordgroep

Leinfelder, H. (KU Leuven), Claeys, M. (Voorland), Timpe, A. (RWTH Aachen University)

PARTNERS

KLANKBORDGROEP

INHOUD

Managementsamenvatting	4
1/Waarom een verkenning van het concept landbouwparken?	7
Kadering en relevantie van de opgave	8
2/ Een 'stedelijk landbouwpark' is... ..	10
3/ Landbouwparken in Europa, een quickscan	12
4/ Elf landbouwparken, elf verhalen	15
Systeemkarakteristieken	21
5/Voorwaarden voor een landbouwpark in Vlaanderen.....	27
Voorwaarde 1 - De creatie van draagvlak voor het concept en uitvoering van landbouwparken.....	28
Voorwaarde 2 - Ontwerpen en realiseren van multifunctioneel gebruik van de open ruimte.....	29
Voorwaarde 3 - Versterking van de lokale landbouw	31
6/ Rollen voor de overheid.....	33
Inspireren, faciliteren en ondersteunen.....	33
Participeren en initiëren.....	34
Verbinden.....	35
Nieuwe perspectieven op de rol van de (vlaamse) overheid	36
7 / Landbouwparken, een systeeminnovatie en wake-up call met sterk verbindende potentie.....	37
Aanzetten voor de toekomst.....	39
Bronnen.....	41
Bijlage - Atlas van projecten	42

Managementsamenvatting

Het 'Stedelijk landbouwpark' is geen eenduidig gedefinieerd concept. Landbouwparken kunnen zowel dominant stedelijk als landelijk gelegen zijn, grondgebonden en niet-grondgebonden functies omvatten, publiek en/of privaat zijn, grootschalige en/of kleinschalige landbouw omvatten. Landbouwparken zijn in essentie multifunctioneel en nemen ecologische, educatieve, sociale, recreatieve en andere functies op, maar centraal staat steeds het inspireren van de (her)verbinding tussen stedelijke kernen en omliggende agrarisch hinterland. Landbouwactiviteiten en voedselproductie vormen daarbij het verbindend 'object'.

Het generieke idee sluit aan bij de lopende en groeiende aandacht voor voedsel en daaruit volgende dynamiek van multifunctionele en stadsgerichte landbouw, maar schaaft deze focus aanzienlijk op en beperkt zich niet tot korte keten, stadslandbouw of 'Community Supported Agriculture' (CSA) initiatieven. Landbouwparken bieden mogelijkheden voor het opschalen en professionaliseren van bestaande versnipperde en kleinschalige initiatieven tot een volwaardig systeem-alternatief, in parallel met het bestaande 'industriële' landbouw- en voedingsgebeuren. Tegelijk bieden ze op diverse manieren kansen aan de bestaande professionele landbouw (via nieuwe afzetmarkten, het behouden van een 'license to produce', het behouden van vruchtbare gronden, enz). Landbouwparken zijn één van de mogelijke systeeminnovaties om de huidige impasse van zowel het ruimtelijk functioneren (verdere verstedelijking, verharding open ruimte, privatisering, klimaatvraagstukken), als de huidige landbouwkundige productielogica en haar gevolgen (dalende bodemkwaliteit, dalend aantal landbouwers en een sociale problematiek, groeiende bedrijfsschulden, lage prijzen, enz) te keren. Landbouwparken betrekken het ruimtelijk en het landbouwkundig verhaal terug op elkaar; en net daarin bevatten ze potenties voor noodzakelijke transformaties, o.a. naar een meer regionaal georganiseerde verankerde voedselproductie, naar klimaatrobuuste landbouwsystemen en steden, naar circulaire productie- en consumptiewijzen, naar waterefficiëntie en bodemgezondheid. Het is duidelijk dat het daarbij gaat om transformatie op meer dan het fysieke vlak; evengoed (of zelfs nog meer) gaat het over sociale en mentale omslagen.

Aan de basis van de meeste stedelijke landbouwparken ligt de bescherming van open ruimte nabij steden, met productieve landbouw in allerlei vormen en maten als belangrijkste drager en vormgever. Behoud van actieve landbouw onder druk in een sterk verstedelijkt Vlaanderen is ook een beleidsprioriteit, maar het 'stedelijke landbouwpark' mag niet worden gezien als een nieuw van bovenaf op te leggen ruimtelijk planningsconcept in het open ruimte beleid. Stedelijke Landbouwparken bieden als integrerend concept in de eerste plaats een ondersteunend denkkader voor processen van sociale en relationele innovatie. De essentiële functie van een landbouwpark is het (her)verbinden van stad en ommeland, van stedeling, producent en diverse andere actoren. De effectieve sterkte van het concept is het daadwerkelijk overstijgen van typisch sectorale invalshoeken. Het mag dan wel in grote mate gaan over de landbouw(sector), de integrale 'definitie' van een landbouwpark wordt gepositioneerd in een breder verhaal van voedselproductie, leefbare steden en dorpen, recreatie, vastgoed, enz. Het landbouwpark is een plek die ruimte biedt aan diverse economische gebruiken en gebruikers, die elkaar versterken in het behalen van diverse onderliggende doelstellingen. Het lijkt dan ook een werkbaar en momenteel relatief onbenut vehikel voor de uitbouw van sterke onderlinge interacties van diverse types actoren, functies en aspecten, in een generiek kader van meer duurzame praktijken van productie en consumptie van voedsel. Een landbouwpark kan zo het mechanisme zijn om sociale cohesie tussen groepen te creëren, bijv. tussen nieuwe en klassieke boeren, tussen producenten en consumenten, of tussen grote en kleine spelers. Het ruimtelijke aspect van landbouwparken dient hierbij als trigger.

Een quickscan van 40 bestaande Europese landbouwparken en een diepte-analyse van 11 cases illustreert de brede mogelijkheden en bijzonder grote diversiteit, zowel op vlak van schaal als op vlak van type landbouw, ruimtelijke kenmerken, als soorten samenwerkingen. Zowel professionele wereldmarkt producenten als korte keten producenten en alle vormen daartussen zijn terug te vinden in landbouwparken. Sommige parken zijn slechts enkele hectares groot, andere omvatten gemakkelijk enkele duizenden hectare. Gezien de noodzaak van een sterke lokale inbedding en dus context-specificiteit is deze

diversiteit niet verrassend. Toch keren telkens een aantal fundamentele, prominent aanwezige karakteristieken terug die ook als kritieke succesfactoren kunnen worden beschouwd:

- a) Ieder landbouwpark heeft een **verhaal**. Een klare visie, missie en/of concrete doelstellingen, onderbouwen en stuwen de dynamiek in en rond het landbouwpark. Deze onderliggende drijfveren steunen steeds op een breed draagvlak van relevante actoren, zijn onderbouwd door studiewerk en kennis 'op maat', specifiek voor het gebied, én zijn gestoeld op een sterke uitdrukking en beleving van een identiteit. Deze laatste wordt sterk geprofileerd 'naar buiten' (bijv. door vermarkting, een label), maar evenzeer lokaal 'beleefd'.
- b) In elk landbouwpark bestaat een attitude en praktijk van sterke **samenwerking: multidisciplinaire partnerschappen** van diverse lokale actoren, landbouwers in de eerste plaats en in vele gevallen ook meerdere gemeenten en hun beleidsmakers. De zeer diverse aanwezige expertises en competenties kunnen zo maximaal gebundeld worden om tot effectieve projecten en landbouwparken te leiden. Een bijzondere rol in dit co-creatieve gebeuren is deze van een (h)erkend leider(schap), en van een **gebiedsmanager**, met als essentiële rol het 'verbinden': het tot stand brengen en behouden van de talrijke noodzakelijke samenwerkingsverbanden en netwerken. In dit laatste is ook de aanwezigheid van robuuste businesscases en verdienmodellen een belangrijke succesfactor om in de gaten te houden.
- c) Landbouwparken bouwen op het lokaal aanwezige **patrimonium, ruimtelijk-fysiek** (gronden en gebouwen), zowel **als sociaal**. Dit is logisch gezien het fundamenteel belang van lokale inbedding van de activiteiten van een landbouwpark. Niet zelden komt in belangrijke mate inspiratie uit aanwezig historisch patrimonium, in het bijzonder uit erfgoed dat ook vroeger stad en platteland verbond door landbouw en/of voeding (bijv. een oude boerentramverbinding die de stad voorzag van verse groenten en fruit). Een essentieel patrimonium is dat van gronden voor landbouw. Daarvoor geldt dat niet zozeer aspecten van eigendom (privaat vs publiek) van belang zijn, maar vooral de – langdurige – beschikbaarheid en toegankelijkheid ervan.

Gezien het dominante karakter van het sociale en dus proces-aspect bij het tot stand komen én operationeel houden van landbouwparken, ligt de klemtoon voor de mogelijke rollen van de overheid op faciliteren en ondersteunen. Dit geldt in het bijzonder voor de 'hogere', regionale overheden. Lokale overheden zijn steeds nauw betrokken of kunnen zelfs samen met de landbouwers en andere gebiedsactoren aan het stuur zitten. Concrete publieke taakstellingen zijn de ondersteuning van procesbegeleiding (bv. door het voorzien of financieren van een voedselregisseur), ondersteuning van kennisverzameling en –generatie (bv. door studies), ter beschikking stellen van bruikbare inspiratie/voorbeelden, juridische begeleiding, aanduiding van de relevante beschikbare overheidsinstrumenten. Een actieve, co-creator rol situeert zich voornamelijk op vlak van meedenken en meedoen als geëngageerd partner. Maar zeker niet in het top-down installeren van een landbouwpark als een canvas van een (zoveelste) ruimtelijk planningsconcept. Het concept van stedelijke landbouwparken haalt zijn sterkte uit de ondersteuning van lokale uitdrukkingen tot samenwerkingen, die zeer diverse vormen kunnen aannemen, maar die allen de bescherming van open ruimte, landbouwactiviteit en herverbinding centraal stellen.

Om een dergelijk beloftevol kader van stedelijke landbouwparken kracht bij te zetten, en het ook daadwerkelijk van concept naar praktijk te brengen, zou een specifiek programma met brede oproepen een effectief en efficiënt instrument kunnen zijn. Om het multifunctioneel en verbindend karakter van de landbouwparken recht aan te doen, zal ook een dergelijk programma om een samenwerking tussen diverse Vlaamse overheden vragen. Door het opzetten van een programmawerking kunnen concrete initiatieven worden ondersteund op diverse manieren, volgens hun behoeften: financieel (bv. voor de tijdelijke aanstelling van een lokale verbinder/manager), kennis (bv. door inschakelen van ontwerpers en onderzoekers om de visie en doelstellingen helder te krijgen, een landbouwnetwerk op te zetten, en landbouwers te ondersteunen), dienstverlenend (bv. door initiatieven wegwijs te maken door bestaande instrumenten, regelgeving, financieringskanalen, enz., steeds ifv de specifieke lokale behoefte van het landbouwpark-initiatief), enz.

////////////////////////////////////

1/Waarom een verkenning van het concept landbouwparken?

Een 'Stedelijk landbouwpark' is een potentieel sterk concept om de noodzakelijke (her)verbinding tussen steden en nabij plattelandsregio's te realiseren, met landbouwactiviteiten en productie van voeding als verbindend 'object'. Toekomstige uitdagingen als klimaatverandering, voedsel en gezondheid, en leefbare steden nopen tot een hernieuwde verbinding tussen stad en platteland. De overtuiging wint veld dat de stad opnieuw belang heeft bij nabije landbouw, en vice versa, dat lokale landbouwsystemen kunnen heropleven vanuit een hernieuwde connectie met de afzetmarkt en het sociaal-ecologisch weefsel van de stad. Landbouw zorgt immers niet enkel voor voedsel, maar biedt ook een ruim pakket diensten op vlak van recreatie, natuurbeheer, educatie, etc. Tegelijk kan de nabijheid van de stedelijke afzetmarkt nieuwe perspectieven bieden aan de landbouw, die onder sterke druk staat door hoge grondprijzen, lage voedselprijzen en een dalend aantal landbouwers dat kan overleven in het gangbare circuit van industriële productie voor een anonieme wereldmarkt. De voordelen van stadsnabijheid voor landbouw kunnen gaan van concrete bedrijfseconomische perspectieven tot het verzekeren van een 'license to produce'. Stedelijke landbouwparken zijn een (ruimtelijk) concept dat heel wat potentie biedt voor het tot stand brengen van dergelijke geïntegreerde en strategische allianties tussen stedelijke en agrarische omgevingen, tussen consument en producent, tussen maatschappij en landbouw.

Landbouwers willen graag blijven 'boeren', en stedelingen hebben graag kwalitatieve open ruimte in de dichte nabijheid. De voortgaande verstedelijking wordt dan ook vaak als een bedreiging gezien voor open ruimte en landbouw in de omringende, meer landelijke gebieden. Door die stedelijke druk transformeren landelijke gebieden ook geleidelijk aan tot plaatsen met een nieuwe, peri-urbane socio-economische context en sociale organisatie (Duvernoy et al., 2018; Van Eetvelde and Antrop, 2004). Deze transformatie, die plaats vindt in gebieden tussen stedelijke kernen met steeds veranderende grenzen, gebeurt zonder lokaal breed gedragen project met gemeenschappelijk geformuleerde spelregels voor de ontwikkeling van het gebied. Dergelijke gebieden worden doorgaans gepercipieerd vanuit hun kwetsbaarheid (verlies aan culturele identiteit, betaalbaarheid van woningen in dorpen, verlies aan ecologische veerkracht door versnippering en habitatfragmentatie,...). Maar tegelijk zijn ze reserves van open, onverharde ruimte en daardoor cruciaal voor het heropleven van de ruimtelijke kwaliteit en vitaliteit van zowel platteland als stad. Voorwaarde daartoe is dat ze worden benaderd vanuit een verbindend perspectief en via een samenwerkingsproces waarbij de diverse plaatselijke stakeholders intens worden betrokken. De premisse van het landbouwparken-idee is dat het betrekken van de agrarische stakeholders – cruciaal in hun aanwezigheid en rol in de open ruimte – een reeks mogelijkheden schept voor het multifunctioneel inrichten van open ruimte in het peri-urbane gebied maar tegelijk ook voor die agrarische stakeholder zelf.

De nabijheid van de stad en de oprukkende verstedelijking hoeven dus niet noodzakelijk een belemmering of bedreiging te zijn voor een duurzaam voortbestaan van landbouwactiviteiten. Nabijheid houdt immers in dat een potentieel zeer grote afzetmarkt vlakbij ligt; een markt van 'eters' die in toenemende mate interesse lijkt te betonen voor voedingsproducten met herkenbare karakteristieken van duurzaamheid, kwaliteit, herkomst, authenticiteit, etc. Door gebiedsgericht in te zetten op samenwerking tussen landbouwers en tussen diverse vormen van landbouw kunnen – in een dergelijk model – ook kleinere percelen worden benut, meerdere landbouwers worden verenigd, consumenten en producenten dichterbij elkaar gebracht; en dat laatste niet alleen geografisch, maar evenzeer relationeel. Eerder dan te focussen op de verschillen tussen stad en platteland, kunnen we een dergelijk 'productielandschap' als nieuw geheel vormgeven; en zo verschillende programma's elkaar te laten versterken.

Landbouwparken zijn mogelijke 'vehikels' voor noodzakelijke transformaties binnen het peri-urbane gebied zelf, door ecologische interventies te combineren met een economische en sociaal-culturele heropleving van het gebied. Zo kan er gewerkt worden aan waterbeheer, bodemgezondheid, en herstel van ecologische netwerken, terwijl de 'park'-functie het gebied voor duurzame recreatie ontsluit en o.a. plaatselijke landbouwers extra kansen biedt om hun verdienmodel te diversifiëren (via agro-toerisme, vergoedingen

voor ecologisch management en andere vormen van ‘parkbeheer’). Regionale en lokale overheden kunnen het landbouwparken-model inzetten om het steeds ruimer wordend pakket van maatschappelijke diensten in de open ruimte meer coherent te maken en te kaderen binnen een geïntegreerd planningsconcept, en daar de nodige bescherming maar ook stakeholders aan te koppelen. Het landbouwpark krijgt zo niet enkel betekenis voor de nabijgelegen stad, maar ook voor het peri-urbane gebied zelf en de inwoners, beheerders en gebruikers daarvan.

Vragen die zich hierbij onder meer stellen zijn de volgende: Kan landbouw functioneren als wezenlijk onderdeel van een stedelijk programma? Hoe kunnen we een stedelijk landbouwlandschap werkbaar vormgeven? Wat zijn in Vlaanderen de mogelijkheden voor deze benadering van ‘stedelijke landbouwparken’?

Dit verkennend onderzoek zet voornamelijk in op de volgende centrale vraag: hoe kan men ‘park’ en ‘landbouwproductie’ met elkaar integreren in de specifieke Vlaamse context, zodat de nodige synergiën tussen stad en platteland, consument en producent, stedeling en landbouwer, effectief ontstaan?

Kadering en relevantie van de opgave

Platteland en stad zijn in het reële ruimtelijke voorkomen van Vlaanderen nauw verweven en het toekomstperspectief van beide spoort dan ook sterk samen. Urgente opgaven als mitigatie en adaptatie op vlak van klimaatverandering, wateropvang en -voorziening, duurzame energie, gezonde voedselvoorziening, gelden zowel voor de stad als voor het platteland. In de concrete praktijk, in lopend beleid en ‘in de hoofden’ zijn stad en platteland echter vaak nog sterk gescheiden. Het concept van stedelijke landbouwparken zou het begin kunnen zijn van een veranderingstraject dat de bewoners en gebruikers van stad en land weer (h)echt met elkaar verbindt.

Daar waar de laatste jaren sterke aandacht ging naar stadslandbouw, vergen de voedsel- en klimaat-opgave zonder twijfel een aanpak op meerdere schaalniveaus. In die context breidt ‘stadsgerichte landbouw’ de scope uit van landbouw in de stad of in de stadsrand, tot alle landbouw in de ruime omgeving van de stad, uitdrukkelijk gericht op de consumenten in die stad of de stedelijke inwoner die gebruik maakt van de open landbouwruimte. Dergelijke stadsverbonden landbouw kan naast voedselproductie ook andere maatschappelijke diensten leveren zoals waterbeheersing of pauzelandschappen.

Er is een algemene erkenning dat nabije stedelijke kernen een groot potentieel herbergen voor meer stadsgerichte landbouw, maar dat dit potentieel in het algemeen sterk onderbenut wordt (Zasada, 2017). Meer expliciete aandacht en initiatief, op basis van een concept als stedelijke landbouwparken, kan een versterker zijn voor de nodige versnellings- en opschalingsdynamieken.

Precies omdat het zo sterk over ‘lokale’ dynamieken gaat, vraagt een concept als stedelijke landbouwparken om het opbouwen van lokaal relevante kennis en doorvertaling wanneer men de haalbaarheid en wenselijkheid ervan wil nagaan in een specifieke context; in geval van deze verkenning de Vlaamse.

De aandacht en belangstelling voor ‘korte ketens’ die stad en platteland, consument en producent dicht bij elkaar brengen is de afgelopen decennia aanzienlijk toegenomen. En in dat momentum ontwikkelen ook steeds meer steden wereldwijd ‘lokale voedselstrategieën’ en alternatieve voedselketens of -netwerken, met praktijken zoals door de lokale gemeenschap ondersteunde landbouw (CSA of ‘Community Supported Agriculture’), boerenmarkten en voedsel gerelateerde projecten om sociale meerwaarde te creëren. Ook stedelijke landbouwparken passen in het brede spectrum van innovatieve voedselallianties, en dus van bestuurlijke en agrarische vernieuwing. ‘Parken’ vervullen reeds eeuwenlang een rol als laboratorium en model voor innovatie in landbouw en bosbouw. Die rol is sinds de 19e eeuw geleidelijk aan verminderd. Het park transformeerde in de vandaag gekende beschermde ruimte, voornamelijk bedoeld voor recreatie gericht op sociale en maatschappelijke ontwikkeling. In de afgelopen jaren is de belangstelling voor

productie gerelateerd aan een parkomgeving terug toegenomen; denk maar aan de ‘bedrijvenparken’ en ‘wetenschapsparken’ die her en der opduiken. Het park wordt zo stilaan opnieuw een motor voor innovatie in landbouwproductie met tegelijk nieuwe opportuniteiten voor stedelingen en plattelandsactoren. Er is een overtuiging dat er heel wat maatschappelijke winst te rapen valt in de effectieve uitbouw van dergelijke stedelijke landbouwparken, en bovendien komen hun verwachte uitkomsten tegemoet aan de groeiende behoefte om te weten hoe voedsel wordt geproduceerd, en aan de toenemende relevantie van ecologische en sociale waarden en trends in voedselcultuur, zoals hedonisme, ambachtelijkheid, lokaliteit, beleving, authenticiteit en identiteit.

Het hoeft dus niet te verbazen dat er ook in Vlaanderen reeds voorbeelden zijn van initiatieven die onder de term stedelijke landbouwparken passen, ook al worden ze niet steeds zo benoemd. De Stad Oostende werkte de laatste jaren naarstig aan landbouwpark 'Tuinen van Stene' (tevens Pilotproject Productief Landschap -PPPL- ondersteund door ILVO en Team Vlaams Bouwmeester). Maasmechelen trachtte stadslandbouw tot stand te brengen op een voormalig woonuitbreidingsgebied (eveneens een PPPL). Het Brussels Gewest werkt samen met Vlaanderen aan een Agrobiopool in de stedelijke rand. Het ontwerpend onderzoek van Agence Ter binnen 'Metropolitan Landscapes' (een studie naar de sturende rol van open ruimte in metropolaan Brussel op initiatief van Leefmilieu Brussel, de Vlaamse Landmaatschappij, het Agentschap voor Natuur en Bos, Brussel Stedelijke Ontwikkeling, Ruimte Vlaanderen, de Brusselse en de Vlaamse Bouwmeester) voorzag een productief park in de Molenbeekvallei, dat het Vlaamse landbouwplateau in Relegem verbindt met het binnenstedelijke park Tour & Taxis. Enz.

De stedelijke en peri-urbane landbouw is een booming onderwerp van gesprek en idee, maar concrete uitwerkingen blijven nog eerder zeldzaam. Voor de Tuinen van Stene zijn de eerste realisaties van start gegaan eind september 2018, en ook de Agrobiopool timmert aan de weg. In Gent realiseert een voedselstrategie innovatieve ruimtelijke interventies op kleinere schaal. Een voorbeeld is de gunning van het sociale landbouwproject ‘het boerencollectief’ op Gentse OCMW gronden, waarbij multifunctionaliteit in de open ruimte wordt gerealiseerd door openbare gronden te koppelen aan een economische agrarische activiteit die samenspoort met maatschappelijke functies. Naast Gent zet ook Eeklo voorzichtige stappen om stadsgerichte landbouw als integraal onderdeel op te nemen in een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente.

Andere voorbeelden blijven voorlopig dode letter en nieuwe initiatieven zijn vaak beperkt in ambitie en uitvoering. Steden zetten stadslandbouw vaak slechts in om braakliggende gronden te behoeden voor verloedering, in afwachting van nieuwe ontwikkelingen. Of ze gedogen ze in de marge van het publieke domein: in moestuinbakken, uithoeken van parken, langs wegbermen. Het idee van een landbouwpark dat tegelijk recreatie- en educatieruimte biedt aan de stad, het ecologisch weefsel versterkt, én functioneert als landbouwgebied en labo voor nieuwe vormen van landbouw, is een verregaande innovatie waarvan nauwelijks voorbeelden voorhanden zijn in Vlaanderen.

Een belangrijk gekend obstakel voor een meer volwaardige toenadering van voedselproductie en consumptie is het ontbreken van economische, organisatorische en fysieke structuren van de juiste schaal die lokaal gekweekt voedsel naar de lokale consument kunnen brengen. Nieuwe manieren om dergelijke korte keten voedseldistributie werkbaar en competitief vorm te geven, worden steeds meer beschouwd als een sleutel om de diverse obstakels te overwinnen. Stedelijke landbouwparken kunnen zo'n nieuwe vorm zijn, of er alvast een richtinggevend en ondersteunend kader voor bieden. Maar ze stellen heel wat ruimtelijke, landbouwkundige en vooral maatschappelijk/sociologische uitdagingen. De opgave is tot hiertoe nog niet grondig verkend, noch vertaald naar de specifieke Vlaamse context. Het voorliggende voorstel wil daarin een eerste stap zetten op basis van a) een quickscan van bestaande Europese landbouwparken, b) een aantal detailanalyses; en c) resultaten van een interactieve actor-workshop over eerste bevindingen voor de Vlaamse context.

2/ Een 'stedelijk landbouwpark' is...

Een stedelijk landbouwpark is vandaag geen eenduidig gedefinieerd concept. Diverse interpretaties bestaan naast elkaar in een breed spectrum van mogelijke benaderingen. Het is dan ook onderdeel van dit verkennend onderzoek om tot een omschrijving te komen van wat in een Vlaamse context kan begrepen worden onder de term 'stedelijk landbouwpark' en tot welke beleids-, maatschappelijke en andere doelstellingen ze zouden kunnen bijdragen. Op basis van literatuur zijn vier categorieën van interpretatie afgebakend, welke vervolgens getoetst worden aan de Vlaamse ruimtelijke en landbouwkundige situatie.

1. Een veelvoorkomende interpretatie in de literatuur is geïnspireerd door het gedachtengoed van de industriële ecologie en refereert naar het **agro-businesspark of hoogproductieve voedsel-industrie-park**. Smeets (2016) omschrijft ze als "een ruimtelijk cluster met agrofuncties en daaraan gerelateerde bedrijvigheid. Hier vindt hoog productieve plantaardige en dierlijke productie en verwerking plaats op industriële wijze met de inzet van veel kennis en technologie. De kringlopen van water, mineralen en gassen worden op een slimme manier gesloten en het gebruik van fossiele energie wordt geminimaliseerd, met name door verwerking van verschillende stromen rest- en bijproducten. Een agropark is aldus te zien als de toepassing van industriële ecologie in de agrosector. Agroparken zijn de uitkomst van een ontwerpproces, waarin een nieuwe balans gezocht wordt tussen de landbouw zoals die functioneert in mondiale netwerken en de lokale omgeving van dezelfde bedrijven. Het gaat hierbij om een systeeminnovatie, dus niet alleen om vernieuwingen van de agrarische productie zelf maar ook om andere verhoudingen tussen de betrokken belanghebbenden. Het begrip duurzame ontwikkeling staat centraal als een verzameling van doelstellingen die tegelijkertijd sturen in de richting van minder milieubelasting, betere economische rentabiliteit en een betere werk- en leefomgeving voor de betrokken mensen." Dergelijke agroparken zijn veelal niet-grondgebonden productiesystemen waarbij verticaal, ondergronds en/of op foodindustrieparken voedsel wordt geteeld, mikkend op hoogtechnologische systeeminnovaties om de kosten te drukken, zowel economisch als ecologisch. Heel wat auteurs waaronder de Wilt, van Oosten, Sterrenberg (2000) hanteren deze interpretatie.
2. Andere bronnen gaan weg van grootschaligheid als kenmerk en wijzen op de **multifunctionaliteit, meervoudigheid van ruimtegebruik en kleinschaligheid** van deelnemende landbouwbedrijven (RUAF 2005, USDA jaar, Perrin & Nougaredes 2015). RUAF (2005) heeft het voorbeeld over Agricultural Parks ('AgParks') die specifiek ontworpen worden om een meervoudig gebruik toe te laten dat kleinere landbouwbedrijven, publieke ruimtes en biodiversiteit combineert. Ze wijzen er op dat dergelijke AgParks een middel zijn om kleinschalige landbouwers toegang te geven tot zowel grond als de lokale markt. Naast vers voedsel leveren de landbouwers in dit model ook ecologische, esthetische en educatieve diensten die voortkomen uit een hernieuwde integratie met de omgeving. Interessant is verder de expliciete nadruk op de term 'park' in het concept van stedelijke landbouwparken. Volgens RUAF (2005) zet die term de bescherming van de open ruimte kracht bij. Door het gebruik van 'park' in het concept ontstaat als het ware een idee van permanente landgebruiksbescherming en recreatief gebruik als een vorm van publiek ruimte, terwijl het ook relateert aan het traditionele model van een industriepark (of 'business park') waaraan meerdere types huurders of eigenaars samen vorm geven aan het park en de gedeelde infrastructuur. De definiëring van Smeets (zie punt a) relateert vooral naar deze laatste vorm van park met grootschalig intensieve landbouw, terwijl de AgParks van RUAF hiervan afwijken door expliciet te focussen op kleinschalige landbouw.
3. Een derde interpretatie focust niet op het landbouwgebruik maar plaatst het concept onder de bredere koepel van **landschapsparken of peri-urbane parken**. Het Urban Parks Interreg Project (2017:10) omschrijft peri-urbane parken als ruimtes van ecologisch, landschappelijk en maatschappelijk belang, gelegen aan randen van stedelijke gebieden of in de dichte nabijheid van steden. De nadruk ligt op deze verbondenheid en verweving met de stedelijke context, doordat de

parken onderdeel vormen van de stedelijke groene infrastructuur. Net zoals bij RUAF wijst het Urban Parks project er op dat diverse functies coherent samensporen in dergelijke parken: milieubescherming, recreatie, educatie, economische bedrijvigheid en gebiedsontwikkeling in het algemeen. Ze voegen er aan toe dat deze ondersteund worden door beleid op diverse niveaus, door gidsende planning en consequente acties, en door sterke participatie van de betrokken actoren.

4. Een vierde interpretatie neemt de focus van RUAF en Urban Parks op kleinschalige landbouw over maar stelt ook expliciet dat een dergelijk park een **duurzaam type van landbouw wil faciliteren** als duidelijk alternatief voor het grootschalige, input-intensieve en industriële landbouwsysteem. Het concept 'landbouwpark' is in deze interpretatie vergelijkbaar met dat van 'natuurpark' of nationaal park' waar strikte beschermingen en regels gelden, maar onderscheidt zich door de uitdrukkelijke ambitie en wens om stadsnabije landbouwgrond en –activiteiten te behouden (of zelfs te versterken). Het type van – duurzame – landbouw dat men met een dergelijk park wil faciliteren, kenmerkt zich door zijn meer kleinschalige bedrijven, meer directe contacten met consumenten, en specifieke kwaliteitsaspecten van de producten.

Samengevat:

Interpretatie 1 (nadruk op niet-grondgebonden, intensieve landbouw): Een agropark is een ruimtelijke cluster met agrofuncties en daaraan gerelateerde bedrijvigheid. De focus ligt op productie en verwerking op industriële wijze met de inzet van veel kennis en technologie. Deze interpretatie van een landbouwpark wordt gezien als de toepassing van industriële ecologie in de agrosector. (Smeets 2016)

Interpretatie 2 (nadruk op breed spectrum aan landbouwwormen): In een tweede interpretatie staat het meervoudig gebruik van landbouwparken voorop, met als doel landbouwbedrijven dankzij het park zekerheid bieden over landgebruik en afzet op lokale markten (zowel in stad als landelijk). Landbouwparken leveren hier naast voeding ook pedagogische, ecologische en esthetische diensten voor nabijgelegen woongebieden/steden. De aanduiding 'park' wijst op de uitgesproken ambitie tot behoud van open ruimte en/of landschap ten bate van recreatieve doeleinden en ecologische functies (cf. ecosysteemdiensten). (RUAF 2005)

Interpretatie 3 (geen nadruk op landbouw): Peri-urbane parken en landschapsparken zijn een derde mogelijke vorm van landbouwparken. Het zijn ruimtes van ecologisch, landschappelijk en maatschappelijk belang, meestal gelegen aan randen van stedelijke gebieden of in de dichte nabijheid ervan. Ze zijn sterk verbonden/verweven met deze stedelijke context. Ook hier staat multifunctionaliteit voorop. Ondersteuning vanuit het beleid op diverse niveaus, gidsende planning en consequente acties, en sterke participatie van de betrokken actoren zijn sleutelfactoren. (Urban Parks Interreg Project 2017)

Interpretatie 4 (nadruk op duurzame, eerder kleinschalige landbouw in een soort beschermingspark) Het concept 'landbouwpark' is hier vergelijkbaar met dat van 'natuurpark' of nationaal park', maar focust sterk op een bepaald type van duurzame landbouw dat een alternatief moet bieden voor het systeem van grootschalige, input-intensieve massaproductie van voedselcommodities voor industriële verwerking.

Waar de landbouwparken-definitie van Smeets et al. (2016) zich richt op grootschalige, hoog-industriële en niet-grondgebonden landbouw, focussen RUAF en het Urban Parks-project zich eerder op grondgebonden landbouw die aan de gemeenschap ook andere diensten levert dan louter 'productie'. Ze sluiten een grootschaligere productie echter niet uit. De vierde interpretatie doet dat wel. Dit verschil tussen de interpretaties doet de vraag rijzen wat we voor Vlaanderen meenemen in de bepaling van wat een landbouwpark kan zijn. Vlaanderen wordt gekenmerkt door verschillende vormen van landbouw: al dan niet grondgebonden, meer of minder geïntegreerd in het landschap, in eigendom of in pacht en met een bedrijfsmodel dat meer of minder compatibel is met diversificatie. Deze studie gaat ervan uit dat deze rijkheid aan verschillende bedrijfssituaties/modellen – die vaak ook nog ruimtelijk nauw met elkaar verweven zijn - mogelijks hun relevantie hebben in een stedelijk landbouwpark in de Vlaamse context.

Belangrijk aanvulling op bovenstaande categorisering is het verschil in de verschijningsvorm dat een landbouwpark kan aannemen. Ook daarbinnen bestaat een pallet aan mogelijkheden. Het concept kan zowel verwijzen naar een fysiek afgebakende entiteit (bv. het parc Agrari Dell Baix Llobregat heeft een welomlijnde vorm), maar evengoed naar een gebied waarbinnen een netwerk van landbouwers actief is die een bepaalde mate van samenwerking nastreven en die een zekere streekidentiteit gezamenlijk willen

uitdragen. Van dit laatste zijn bijvoorbeeld aanzetten te vinden in het Pajottenland, en ook de landwinkels in Nederland waar een netwerk van hoevewinkels en boerderijen wordt gekoppeld aan een streekidentiteit illustreren deze alternatieve invulling van het concept.

Landbouwparken kunnen dus zowel stedelijk als landelijk gelegen zijn, grondgebonden en niet-grondgebonden functies omvatten, publiek en/of privaat zijn, met grootschalige en/of kleinschalige landbouw. Ze kunnen verschillende verschijningsvormen aannemen maar samenwerking, netwerkvorming en identiteit zijn meestal belangrijke drijfveren en doelstellingen. Deze verkennende studie focust niet zozeer op de eerste interpretatie van hoogtechnologische en industriële agrobusinessparken, maar wel op de combinatie van interpretaties 2, 3 en deels 4. Of met andere woorden, op landbouwparken die de multifunctionaliteit in de open ruimte als drager voor de regio hanteren, vandaag en in de toekomst. In een dergelijk parkopzet worden de onderliggende mechanismen van multifunctionaliteit ingezet om de open ruimte te beschermen, de beroepslandbouw andere en duurzame perspectieven te bieden, een deel van de landbouwers te betrekken en te faciliteren in het leveren van additionele diensten, maar ook om het gebied te verweven en verbinden met de stedelijke context en het park onderdeel te laten vormen van de stedelijke groene structuur, recreatieve noden en sociaal-economische netwerken en markten. Daarenboven biedt het concept ook potentieel voor een duurzame leefbaarheid van de gemeenten en dorpen in het landelijke deel van een landbouwpark, bv. omwille van een herstelde verbinding met de lokale landbouw.

Werkdefinitie:

Stedelijke landbouwparken zijn multifunctioneel, hebben tot doel open ruimte te beschermen door middel van een productieve invulling en innovatieve vormen van samenwerking tussen landbouwers onderling, en tussen landbouwers en stedelingen. Landbouw is de belangrijkste beheerder, die wordt versterkt door ecologische, educatieve, sociale, recreatieve en andere functies die het gebied betekenis geven aan stedelijke en lokale actoren. Activiteiten en functies in een landbouwpark staan in nauwe relatie met stedelijke structuren en actoren.

Met deze eerste focusbepaling in het achterhoofd werd een quickscan aangevat van Europese projecten die onder deze noemer van een 'stedelijk landbouwpark' kunnen vallen.

3/ Landbouwparken in Europa, een quickscan

Om zicht te krijgen op het gebruik en de fitnesses van het landbouwparken-concept werd een quickscan uitgevoerd. Dit levert een (niet-limitatief) overzicht van bestaande projecten in Europa, hun locatie, oppervlakte, en belangrijkste verworvenheden. In totaal werden een 40-tal initiatieven opgelijst en gescreend. Voor een overzicht verwijzen we graag naar onderstaand kaartbeeld en naar de tabel in bijlage.

Figuur 1 - overzicht quickscan landbouwparken

- 1/ Parc Agrari dell Baix Llobregat, Barcelona, Spanje
- 2/ Espai rural Gallecs, Barcelona, Spanje
- 3/ Parc départemental des Lilas, Parijs, Frankrijk
- 4/ Triangle vert du Hurepoix, Parijs, Frankrijk
- 5/ Agropolis Kinrool, België
- 6/ Agrobiopool/Boeren Brussel Paysans, Brussel, België
- 7/ Landbouwpark Tuinen van Stene, Oostende, België
- 8/ Parco Agricolo Sud Milano, Italië
- 9/ Park Lingezegen, Nijmegen, Nederland
- 10/ Stadsakker Tienen, België
- 11/ Belvédère Landschaftspark, Keulen, Duitsland
- 12/ Bio Masse Park Hugo, Gelsenkirchen, Duitsland
- 13/ Pferdelandpark, Aachen, Duitsland
- 14/ Waldlabor, Keulen, Duitsland
- 15/ Parc fertile/Parc Agro-urbain Bernex, Genève, Zwitserland
- 16/ Plateau du Saclay, Parijs, Frankrijk
- 17/ Agricultural Park of Alta de Lisboa, Portugal
- 18/ Voedselbossen Nederlands Limburg
- 19/ Deltapark Agropark, Rotterdam, Nederland
- 20/ AFD - Agro Food Park, Aarhus, Denemarken
- 21/ Greenport Venlo, Nederland
- 22/ P.A.R.C. - Schéma Directeur, Lausanne, Zwitserland
- 23/ Agropolis Munich, Duitsland
- 24/ Parco Agricolo Urbano di Mirafiori/parco agricolo del sangone/Mirafiori Sud, Turijn, Italië
- 25/ Landschaftspark Mechtenberg, Essen, Duitsland
- 26/ Sacrofano, Rome, Italië
- 27/ Schotse Crofts, Verenigd Koninkrijk
- 28/ Portugese Baldios
- 29/ Dartmoore Commons Council, Verenigd Koninkrijk
- 30/ Intervale Eco-Park, Vermont, USA
- 31/ Landbouwproject Afsnee, Gent, België
- 32/ Soutok Peri-urban park, Praag, Tsjechië
- 33/ Parco Agricolo della Piana, Florence, Italië (waarvan onderdeel: parco agricolo prato/Gran Prato)
- 34/ Praha-Troja Nature Park, Praag, Tsjechië
- 35/ Landschaftspark Dutsburg-Nord, Duitsland
- 36/ Plaines de Versailles, Parijs, Frankrijk
- 37/ Parc de la Deûle, Lille, Frankrijk
- 38/ Parc Natural Agrícola Pin-Bàlma, Frankrijk
- 39/ Sabadell Agricultural Park, Spanje
- 40/ Voedselpark Beek, Eetbaar Nijmegen, Nederland

Een opvallend gegeven bij deze quickscan is dat er bijna geen landbouwparken werden gevonden in de meer noordelijke, Scandinavische landen. Een navraag bij Nordregio, een internationaal onderzoekscentrum voor regionale ontwikkeling en planning, leert dat het concept van landbouwparken inderdaad weinig doorgedrongen is in deze landen. In Noorwegen lag het een aantal jaar geleden wel op tafel, voornamelijk vanuit een bezorgdheid om de meest geschikte landbouwgronden beschermen tegen stedelijke ontwikkeling. Het idee vond echter geen ingang bij de politiek en landbouworganisaties. De vrees bestond immers dat andere gronden hierdoor net sneller ten prooi zouden vallen aan verstedelijking. Door sommige gronden aan te duiden als hoog kwalitatieve gronden die extra beschermd moeten worden, zou de perceptie kunnen ontstaan dat andere landbouwgebieden en -gronden net minder belangrijk zijn. Dergelijke vrees zou ook in Vlaanderen relevant kunnen zijn. De werkdefinitie van landbouwparken in deze studie gaat echter niet noodzakelijk uit van de meest geschikte gronden voor hoogproductieve landbouw. Het concept stedelijke landbouwparken moeten we bovendien niet zozeer zien als een (nieuwe) beleidscategorie maar als een uitdrukking van een lokale wens tot samenwerking.

Uit het vergelijken van deze lijst aan voorbeelden kunnen ook enkele besluiten getrokken worden over het doel van deze landbouwparken, en het verschil in schaalgrootte.

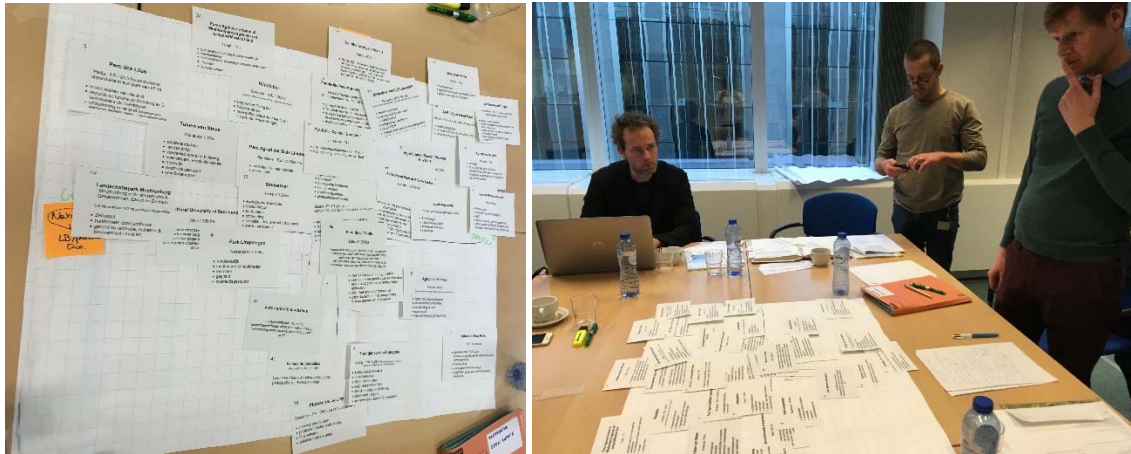
DOEL

Heel wat van de gescande cases stellen het behoud van open ruimte centraal, samen met een verbetering van de kwaliteit van het landschap en de leefbaarheid van de omgeving. In deze parken is landbouw de belangrijkste beheerder, en wordt de productieve activiteit versterkt met ecologische, educatieve, sociale, recreatieve en andere functies. Ze hebben in de meeste gevallen een geografische locatie nabij de stad, en halen hun bestaansrecht onder meer uit het opzetten van een samenwerkingsverband tussen stedelijke en landelijke actoren. Hun producerende dienstverlening wordt vooral aangevuld door culturele dienstverlening. Dat is bijvoorbeeld het geval in Le triangle Vert (nabij Parijs). Ecologische diensten komen minder naar de voorgrond, maar het is wel mogelijk zoals de voorbeelden van de commons uit het Verenigd Koninkrijk aantonen (Short 2008). Hier worden parken als reservoirs voor biodiversiteit ingezet, die op hun beurt zorgen voor erosiebescherming, CO₂-captatie, minder uitstoot van stikstof etc. Een beherende instantie ondersteunt het ecologisch beheer van zowel publieke gronden (bv. natuurgebied) als private gronden (bv. landbouwgrond). Daarnaast zijn er diverse voorbeelden die inzetten op het behoud van landschappelijk erfgoed, zeker in het Verenigd Koninkrijk en Italië.

SCHAALGROOTTE

Er is in de meerderheid van de gevallen sprake van een landbouwpark indien het gaat over meer dan één landbouwer. Soms kan een landbouwpark ook ontstaan rond één of slechts enkele landbouwers (cf. Belvédère Keulen) of een samenwerkingsverband van landbouwers en maatschappelijke organisaties (Cf. Afsnee). Belangrijke kenmerken zijn de gedeelde infrastructuur, samenwerkingsverbanden (aanbieden van producten, hoewinkel, machinepark, organisaties die multifunctionele landbouw ondersteunen, ...) en het zich doelbewust inschrijven in (de opbouw van) een collectieve parkidentiteit.

Een andere vaststelling uit het overzicht van gescande cases is dat de oppervlakte en dus de schaalgrootte van een landbouwpark sterk varieert. De kleinste landbouwparken zijn slechts enkele hectaren groot. Het Agro Food Park in Aarhus, Denemarken omvat bijvoorbeeld 4,4 ha (en wordt uitgebreid tot 28ha). Het Waldlabor in Keulen heeft een oppervlakte van 26ha, en de Tuinen van Stene in Oostende is 35ha groot. Aan de andere kant van het spectrum zitten parken van enkele duizenden hectaren, waaronder Park Lingezege in Nederland van 1300 ha, het Parc Agrari dell Baix Llobregat in Spanje met meer dan 3300ha, le Triangle Vert de Hurlepoix beslaat 4200ha en Parco Agricolo Sud Milano in Italië zelfs 37000 ha. Het mag duidelijk zijn dat het daarbij niet enkel om landbouwgronden gaat maar om een divers ruimtegebruik waarin landbouw onder verschillende vormen, types en rollen voorkomt.

Zo ontstond een selectie van 11 projecten voor verdere uitdieping. Deze elf zijn hieronder beknopt omschreven. Bij iedere case-omschrijving hoort ook een filmpje dat de info over het project uitgebreider toelicht. Deze filmpjes zijn hier te bekijken:

https://www.youtube.com/playlist?list=PLvEt3d_4jtos1GbCyUNV0iqOI3hLwo4kd Ze hebben een informeel karakter en zijn niet bedoeld voor brede communicatie over het concept landbouwparken. Ze hebben vooral tot doel om in deze verkennende onderzoeksfase informatie visueel en toegankelijk over te dragen. Ze geven een eerste blik op de elf landbouwparken en hun verhaal.

Van iedere case werd in groter detail de volgende criteria onderzocht:

- beknopte ontstaan- en ontwikkelingsgeschiedenis;
- ruimtelijke context: grootte van het park in ha, locatie t.a.v. stad, infrastructuur (toegankelijkheid), ruimtelijk-juridische bestemming;
- ontwerp en ontwerper: belangrijkste ruimtelijke strategie, inclusief eventuele specifieke ecologische, sociale of culturele aspecten
- landbouwcontext: aandeel productieland in ha, belangrijkste producten/productierichtingen
- institutionele context: governance structuren, samenwerkingsverbanden, betrokkenheid of rol van overheden en lokale stakeholders (opdrachtgever/beheerder/financier/facilitator/klant, etc.), gemobiliseerd instrumentarium.

Tabel 1: elf landbouwparken, elf verhalen

Landbouwpark	Korte omschrijving
<p>Belvédère Landschapspark Keulen, Duitsland</p> <p>https://youtu.be/lGxZLcFoX0Y</p>	<p>Belvédère is een landschapspark van ca. 300ha ten westen van de Duitse stad Keulen. Dit open ruimte gebied stond onder sterke verstedelijkingsdruk. Een groep burgers ondernam actie. Ze verenigden zich en schoven het idee van een landbouwpark naar voren, ingepast in het concept van de groene gordel rond Keulen. De burgerbeweging, landbouwers en de overheid van Keulen vonden elkaar in dit verhaal. Een multifunctioneel landgebruik met behoud van de bestaande landbouw in combinatie met recreatieve en educatieve functies en een ecologische upgrade van de randen vormden de elementen van de beschermingsstrategie. Ontwerpbureau lohrberg stadlandschaftsarchitektur werkte de identiteit van het park verder uit. Vier uitkijktorens, een padennetwerk, een beboste gordel en bloemenranden verschenen op het terrein. Deze strategie bleek een ruimtelijk minimale</p>

	ingreep, maar voldoende om de openheid van het gebied effectief te vrijwaren.
Pferdelandpark Aken, Duitsland https://youtu.be/T97C4Odd3fM	De Duitse gemeenten Aachen en Herzogenrath namen samen met de Nederlandse gemeente Kerkrade het initiatief voor het Pferdelandpark. Doel was het versterken van de landschappelijke en culturele identiteit om zo bij te dragen tot de bescherming van de open ruimte. Net zoals bij het Belvédère Landschapspark in Keulen lag het Regionale-programma mee aan de basis van deze ontwikkeling. Dit programma van de deelstaat Noord-Rijnland-Westfalen richt zich specifiek op gebiedsontwikkeling op regionale schaal en is een structurele financieringsmaatregel waarbij de regio's onderling in competitie gaan. Het park werd niet in de markt gezet als een 'landbouwpark', de naam verwijst naar de traditionele aanwezigheid van paarden in dit landschap. Bij alle interventies en veranderingen werd de dialoog met de lokale landbouwers aangegaan. Het resultaat is een samenhangend landbouwlandschap, onderverdeeld in drie types, en verbonden door een wit pad waar 12 halteplaatsen aan verbonden zijn. Structureel veranderde er niet veel bij de aanleg van het park; er werden voornamelijk punctuele en lineaire interventies gedaan die het gebied beter ontsloten en een duidelijkere identiteit verschafften. Bijna alle landbouwbedrijven binnen het park doen aan directe vermarkting. Door hun sterke focus op de band met de consument is het voor deze relatief kleine landbouwbedrijven mogelijk te overleven in deze context.
Triangle vert du Hurepoix Parijs, Frankrijk https://youtu.be/NsXUyDiMBGo	Triangle Vert is een landbouwpark van ongeveer 4300 ha, 20 km ten zuidwesten van Parijs. Het park omvat vijf gemeenten; het was ook een gedeeld initiatief van deze gemeenten, die hun lokale landbouwactiviteiten (40% van het grondgebied) wilden veilig stellen voor de toekomst. Een stevige basis voor het park werd gelegd met een aantal studies, uitgevoerd door lokale/nabije kennisinstellingen; en met studenten van lokale/nabije onderwijsinstellingen. Om terug meer 'le potager' van Parijs te zijn, wordt ook sterk gealludeerd op een verleden waarin lokale tuinbouwers ('les maraîchers') groenten teelden en transporteerden naar de hoofdstad); Stedelijk landbouwpark 'Triangle Vert' oriënteert zijn activiteiten op een visie die is vastgelegd in een lokaal charter voor duurzame landbouw (onderschreven door veel stakeholders; een zeer zichtbare organisatie (een vzw, met een voltijdse kracht) biedt de nodige ondersteuning; de werking wordt begeleid door een stuurgroep van experts en door colleges van stakeholdergroepen. Naast activiteiten ter bescherming van 'gangbare' landbouw, is er een ruim portfolio van projecten voor korte keten, groene en blauwe diensten, educatie, sensibilisering én beleving.
Parc des Lilas Parijs, Frankrijk https://youtu.be/ke91SNhiEzI	Parc des Lilas bevindt zich op 4 km ten zuiden van de Parijse stadsrand. Het park ligt in Vitry-sur-Seine. Het is ongeveer 100 ha groot en dankt zijn naam aan de historische teelt (en veredeling) van seringgen die in de omgeving plaats vond. Op 34 ha van het gebied ontplooit men activiteiten op vlak van recreatie, sport en cultuur (street art in het bijzonder), telkens met een link naar het specifieke gegeven van 'les

	<p>lilas'). In 1990 werd het gebied beschermd als 'espace naturelle sensible'; nu worden geleidelijk aan gronden opgekocht door de departementale overheid (er is nu al 34 ha publieke eigendom). De overige oppervlakte is nog in landbouw/tuinbouwuitbating (bloementeelt, groententeelt, granen en weiden). Vanuit het oorspronkelijke idee van traditionele landbouw in het park, heeft zich een innovatieve praktijk met nieuwe vormen van management en marketing ontwikkeld die het mogelijk maken dat het park dienst doet als laboratorium voor toekomstige stadslandbouw. De volkstuintjes, uitgebaat door meerdere verenigingen van burgers, zijn exemplarisch. Er is voor dit park niet een echt plan, men hanteert een aanpak van geleidelijke invulling, vooral ook in functie van vorderend aankoop van gronden.</p>
<p>Parc Agrari dell Baix Llobregat Barcelona, Spanje https://youtu.be/tny41WFxxmA</p>	<p>Het Parc agrari dell baix Llobregat is een peri-urbaan landbouwpark nabij Barcelona dat bekend staat als hét voorbeeld van een landbouwpark in Europa. Het illustreert hoe een landbouwpark een instrument kan zijn voor het beschermen, managen en ontwikkelen van landbouw nabij de stad. Het park is meer dan 3300ha groot en ligt in de delta en lage vallei van de Llobregat-rivier. Het zeer vruchtbare landbouwareaal stond en staat onder een sterke verstedelijkingsdruk door de nabijheid van een luchthaven, zeehaven, heel wat mobiliteitsinfrastructuren, industrie, en de nabijheid van Barcelona zelf. In de jaren '90 werd het gebied onder impuls van de lokale landbouwers opgenomen in het groene gordel project van de Regional Council van het district Baix Llobregat. Dat project omvatte metropolitane open ruimtes in de regio, meestal natuurparken. Een consortium verenigde zich rond het park, bestaande uit de lokale landbouwers, de landbouworganisatie en later ook de 14 gemeentes waarbinnen het landbouwpark valt. De landbouw in het park bestaat voornamelijk uit extensieve tuinbouw van groeten en fruit. De productie gebeurt voor het grootste deel door familiebedrijven met middelgrote boederijen, in totaal zo'n 500 exploitaties. Naast een managementplan en een ontwikkelingsplan beschikt het landbouwpark ook over een webportaal waarmee de consument, groothandel of detailhandelaar, contact kan opnemen met de boeren van het park. Zo kunnen het fruit en de groenten die er geproduceerd worden direct aangekocht worden. De producten uit het park krijgen ook een eigen merkstempel met zich mee.</p>
<p>Landbouwpark Afsnee Gent, België https://youtu.be/cG6L4KSNf5k</p>	<p>De case Afsnee wordt strikt genomen niet gezien als een landbouwpark, maar biedt wel een inzicht in hoe een groter gebied (> individuele bedrijf) kan worden gestimuleerd in de richting van een samenwerkingsverband rond multifunctioneel landbouwgebruik. Een stuk landbouwgrond in eigendom van het OCMW wordt gekaderd binnen de Gentse Voedselstrategie waarbij wordt gestreefd naar het enerzijds stimuleren van de korte keten en anderzijds creëren van een sociale meerwaarde. Omdat deze laatste doelstelling ook nauw samenspoort met de maatschappelijke missie van het OCMW wordt besloten het stuk grond in een open procedure – via het instrument 'recht van opstal – te gunnen aan het landbouwbedrijf waarbij een</p>

	rendabel economisch businessplan wordt aangevuld met het inzetten op verschillende andere functies.
<p>Tuinen van Stene Oostende, België https://youtu.be/BD52rC1K1lw</p>	<p>Met het landbouwpark ‘Tuinen van Stene’ wil de stad Oostende een nieuw soort ‘landschapspark’ ontwikkelen als onderdeel van het ‘Groen Lint’. De groene gordel rond de stad Oostende is vooral bekend als fiets- en wandellint van 37 km, dat vijftien verschillende landschappen met elkaar verbindt. Als innovatief landbouwpark wordt Tuinen van Stene daarin een belangrijke nieuwe publieke ruimte. Het projectgebied vormt vandaag met zijn 35 hectare de overgang tussen de bebouwing en het open landbouwlandschap. Traditionele en vernieuwende vormen van landbouw zullen het landbouwpark voor tal van gebruikers aantrekkelijk maken. Vandaag is de afstand tussen de producent van voedsel en de consument ervan, zowel ruimtelijk als mentaal, zeer groot. Een slim ontwerp creëert actief win-winsituaties. Ruimtelijk en maatschappelijk moeten de vele functies, de eerder beperkte oppervlakte en de randstedelijke context mooi kunnen worden geïntegreerd in de omgeving. Het ontwerp van het nieuwe landbouwpark moet klassieke parkfuncties, zoals natuur, landschapsbeleving, recreatie, erfgoed en waterberging, laten samensporen met nieuwe vormen van stadsnabije landbouw, waardoor de stad en de landbouwsector weer dichterbij elkaar komen.</p>
<p>BoerenBrusselPaysans Brussel, België https://youtu.be/nA79VofxUkk</p>	<p>Met een generieke doelstelling van lokale en ecologisch geproduceerde voeding voor Brusselse ‘eters’ is BoerenBrusselPaysans (initieel ‘Agrobiopool’) een experiment dat past in het brede kader van stedelijke landbouwparken. Het project situeert zich hoofdzakelijk in Anderlecht (Neerpede en Vogelzang). Vier verenigingen en twee overheden (Brussels Hoofdstedelijk Gewest en gemeente Anderlecht) zijn de houders van het met EFRO-middelen gefinancierde project. Elk van de partners ontwikkelt projecten die bijdragen aan de gemeenschappelijke doelstellingen van het ontwikkelen van duurzame, lokale voedingsketens. Concreet stelt men gronden ter beschikking van opstartende CSA-boeren, verzorgt men opleidingen over voedselproductie en verwerking, biedt men educatieve activiteiten aan, voert men sensibiliseringsacties. De werking van BBP centraliseert zich op één site, waar een gewezen hoeve wordt omgebouwd tot een multifunctionele hub voor de activiteiten.</p>
<p>Parco Agricolo perfluviale Arno. Firenze, Italië https://youtu.be/xDwFzfvHpc8</p>	<p>Het landbouwpark rond de rivier Arno nabij Firenze is een interessant voorbeeld van een landbouwpark dat op een zeer doordachte participatieve wijze te werk gaat. In dit gebied, waar een voorgeschiedenis bestaat rond de ontwikkeling van het discours van landbouwparken – wordt de ecologische herstructurering van de rivier gekoppeld aan het actief monitoren en beheren van de rivierkwaliteit door landbouwers, het ontwikkelen van agro-toerisme, ondersteuning van korte keten en renovaties tot food hubs. Innovatief is dat wordt gebruik gemaakt van een contractinstrument, waarbij contracten worden beschreven</p>

	<p>om de samenwerking tussen de verschillende lokale actoren concreet te maken (welke activiteiten worden opgenomen, door wie, etc.) alsook meteen de geplande activiteiten te formaliseren binnen lokale bevoegdheden en planningsinstrumenten. Daarnaast wordt nagedacht over hoe de transitie naar een andere vorm van landbouw (bv. meer natte teelten) het overstromingsgevaar voor de stad Firenze kan beperken.</p>
<p>New Forest National park (Commons) Southampton, Verenigd Koninkrijk https://youtu.be/IHfGpyH0h2E</p>	<p>Het Brits nationaal park 'The New Forest' werd uitgediept omdat het een voorbeeld is van landgebruik door middel van het beheer van commons. Het bekijken van de commons – beschreven als een derde categorie tussen publiek en privaat bezit – is specifiek interessant in het kader van deze verkennende studie rond landbouwparken omdat het vaak gebieden betreft waar van oudsher samenwerkingsverbanden zijn ontstaan rond een multifunctioneel gebruik van de ruimte. In het filmpje wordt daarom eerst een korte inleiding gegeven over de traditionale commonsgebieden in Europa, met de opmerkelijke bevinding dat nog reeds meer dan 12 miljoen hectare onder commonsbeheer valt op Europees grondgebied.</p> <p>The New Forest is een nationaal park van 30.000 hectare gelegen aan de Zuidelijke kust van Engeland, en omsluit 37 lokale gemeentes. Grote stukken van het gebied zijn onder commons beheer wat betekent dat bepaalde lokale actoren (landbouwers, burgers) gebruiksrechten hebben rond het laten grazen van dieren, het loslaten van varkens in het bos (pannage) en het gebruik maken van hout. Sinds 2005 staat een aparte parkautoriteit in voor het natuurbehoud, de ontsluiting van het park voor het publiek en het ondersteunen van de lokale gemeenschap. Landbouwers die in het gebied wonen worden ondersteund met specifiek advies rond beheersmaatregelen en subsidieaanvragen alsook ondersteund met de toegang tot een parklabel om hun producten beter in de markt te zetten.</p>
<p>Plaines des Versailles Parijs, Frankrijk https://youtu.be/k_UXr-csM5E</p>	<p>Plaine de Versailles beslaat een oppervlakte van ong. 18.000 ha, gespreid over 27 gemeenten, ten westen van het kasteel van Versailles (15 km van Parijs). Het is een gebied gekenmerkt door grote akkerbouw (granen, koolzaad). In 2004 ontstond een initiatief én een organisatie waarmee men (het initiatief kwam van een landbouworganisatie en van politici uit verschillende gemeenten) die de landbouw in de regio wilde vrijwaren van stedelijke druk, en waar vooral werd gekeken naar opportuniteiten daartoe (eerder dan 'problemen oplossen'). De dynamiek resulteerde in een breed gedragen charter voor de regio; en een bijhorende actieplan om de lokale landbouw te ondersteunen, om korte keten voeding te ontwikkelen, om landschapsintegratie te promoten, om mensen het landelijk gebied te laten beleven, om het rurale patrimonium te herwaarderen en beschermen, en om groene en blauwe ecosysteemdiensten werkbaar te maken. In de periode 2007-2013 kon de organisatie die het geheel professioneel aanstuurt gebruik maken van LEADER-middelen, vanaf 2014 doet men beroep op andere kanalen. Men doet actief beroep op externe</p>

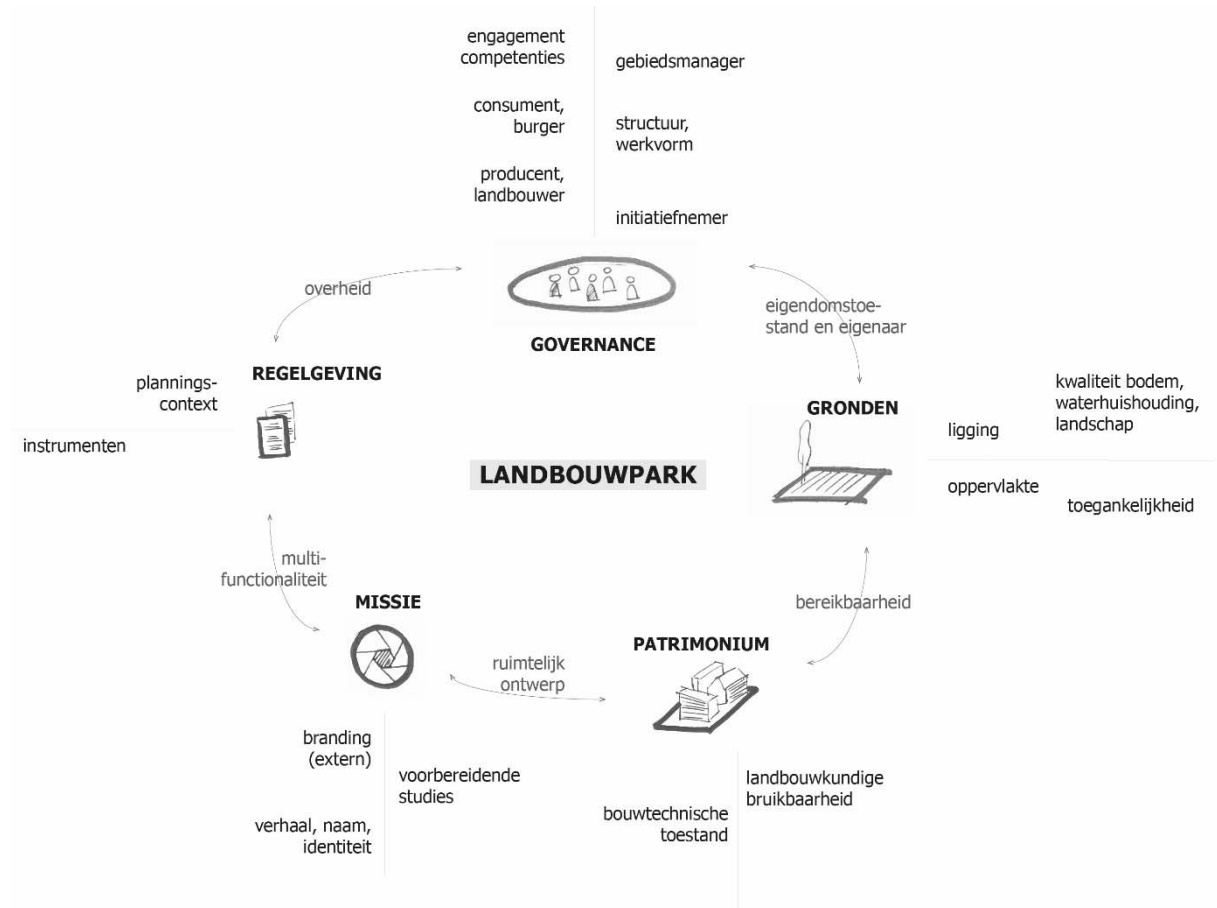
experten om de professionele werking van de organisatie te versterken; men heeft een vast 'bureau', waar twee betaalde werkrachten de permanente aanspreekpunten en operationele coördinatoren zijn.

Systeemkarakteristieken

Op basis van een vergelijkende analyse van de tien geselecteerde Europese landbouwparken, werden in eerste instantie een vijftiental gemeenschappelijke karakteristieken gedefinieerd. Na verdere analyse werden deze gehergroepeerd tot volgende drie sleutelcategorieën. Deze categorieën blijken in elk van de geanalyseerde voorbeelden cruciaal te zijn voor het tot stand komen van een landbouwpark:

1. Governance en regelgeving
2. Gronden, patrimonium en ruimtelijke kenmerken
3. Missie

Figuur 3 – Systeemkarakteristieken van een landbouwpark

1. Governance

Een van de redenen waarom een landbouwpark-concept gemobiliseerd wordt heeft te maken met de winst die te halen valt uit samenwerking. Bijgevolg is een governance-structuur een cruciale schakel in het succesvol uitbouwen van een landbouwpark. Uit een vergelijking van de governance-structuur van de tien

bestudeerde landbouwparken, komt een aantal profielen steeds terug die noodzakelijk zijn voor het oprichten en uitbouwen van een landbouwpark. Ze worden in de paragrafen hieronder een voor een behandeld en staan telkens in vet aangeduid.

Het initiatief voor het oprichten van een landbouwpark kan zowel van een **publieke als een private partner** komen. Bij vrijwel alle cases kwam een park tot stand wanneer overheid en lokale actoren (al dan niet georganiseerd) elkaar vinden en tot een partnerschap overgingen. Naast betrokkenheid van landbouwers, blijkt voornamelijk de rol van de **lokale overheid** belangrijk. Vrijwel steeds speelt de lokale overheid een belangrijke ondersteunende rol, want het opzetten van samenwerkingsverbanden en het uitwerken van acties op het terrein vergen immers tijd, middelen en mankracht. In de meeste gevallen gaan de partnerschappen trouwens breder dan enkel overheid en landbouwers. Hoewel landbouwers een cruciale partner zijn, zijn niet alle actoren in een landbouwpark landbouwers of hebben ze voedselproductie als hoofdfocus (cf. Afsnee, New Forest). Ook recreatie, educatie, erfgoed, natuurontwikkeling, enz. ... hebben een rol te vervullen in de uitbouw van een landbouwpark. Het engagement van burgers en lokale organisaties in het gebied kan doorslaggevend zijn.

Voor de concrete uitwerking van een dergelijk park zijn dus verschillende rollen nodig. Uit de tien casestudies blijkt telkens opnieuw het belang van mensen. Om dergelijke initiatieven uit de grond te stampen is er nood aan zichtbare, geëngageerde, dynamische en **competente mensen**. Het kan interessant zijn om de nodige competenties goed in kaart te brengen, en vervolgens actief op zoek te gaan naar iemand die aan de eisen voldoet. De opbouw van skills en competenties rond meer geïntegreerde duurzame landbouw wordt soms ingebed in het innovatiebeleid van een overheid (o.a. PDPO3 middelen) zoals bijvoorbeeld het geval bij de proeftuinen voor duurzame landbouw aanpak in Zuid-Holland¹. Daarnaast worden ook skills tot stand gebracht via vorming en educatie actoren die zich richten op multifunctionele businessplannen zoals bv. de opleiding Landwijzer.

Ook uit ander onderzoek blijkt het soms belangrijk om mensen met een **dubbele rol** te engageren. Dit zijn bijvoorbeeld landbouwers die ook een politiek mandaat in de gemeente opnemen, ambtenaren die zich engageren voor het gebied waarin ze wonen, enz. Door het feit dat ze twee rollen opnemen, spreken ze de taal van twee verschillende groepen en zijn ze de ideale bruggenbouwers.

In eerste instantie moet een coördinator of **gebiedsmanager** gepassioneerd met het gebied of de thematiek bezig zijn, of willen zijn. Het gaat om iemand die de inhoudelijke coördinatie voor het oprichten/aansturen van het park op zich neemt. Er gebeuren vaak heel wat dingen tegelijk in de uitbouw en de routine van een landbouwpark. Het is daarom belangrijk dat iemand het overzicht behoudt, de coherentie bewaakt, en de contacten met en tussen alle betrokken partners warm houdt. Het is iemand die niet binnen de gekende paden van landbouw/platteland kijkt maar ook de stedeling/stedelijke kan aanspreken. Naast inhoudelijke expertise heeft de gebiedsmanager ook kennis van businessmodellen. Het is bovendien iemand die niet enkel mensen weet te begeistere en stimuleren, maar die ook ervaring heeft in het zoeken naar de nodige middelen (niet enkel financiële middelen). In het ideale geval weet hij of zij de productiedoelstellingen van het park te koppelen aan meer publieke doelstellingen (zoals bv. natuurontwikkeling, klimaat, inclusie,...). Het gaat met andere woorden over een veelzijdig iemand met een heel sterk **leiderschapsprofiel**. Of initiatieven uiteindelijk succesvol worden, hangt in grote mate af van dergelijke trekkers; mensen die er keer op keer voor gaan en ook na een tegenslag niet opgeven maar creatief verder denken.

Het is misschien onmogelijk om alle deze eigenschappen binnen één persoon te vinden. Dan behoort een **multidisciplinair team** van experts tot de mogelijkheden: iemand met landbouweconomische kennis, iemand met wettelijke en juridische kennis, een ruimtelijk ontwerper, iemand met kennis over landschappelijke kwaliteit en beleving,... Op die manier kan een landbouwpark een middel zijn om partnerschappen te smeden en expertise samen te brengen. Zo zit er vandaag in de Vlaamse context binnen de overheid heel wat kennis in de diverse beleidsdomeinen (het departement Omgeving, de Vlaamse Landmaatschappij, het Agentschap voor Natuur en Bos, het Instituut voor Landbouw- en Visserij- en

¹ <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/landschap/proeftuinen-duurzame/>

Voedingsonderzoek,...). De vraag is hoe deze kennis gemeenschappelijk kan worden gemobiliseerd en ingezet. Met het Open Ruimte Platform dat zich vertaalt in een Open ruimte beweging neemt de VLM vandaag al grotendeels dergelijke rol op, logisch aangezien er in die organisatie heel wat expertise aanwezig is rond geïntegreerde gebiedsgerichte werking. Maar een domeinoverschrijdende werking die ook mandaat daarvoor krijgt blijft een aandachtspunt.

Steeds meer steden beschikken vandaag over een zogenaamde '**food council**' - een groep lokale stedelijke actoren die het gehele spectrum aan spelers in het voedselsysteem representeren – en werken aan een gedragen voedselstrategie waarin een reeks geïntegreerde doelstellingen en acties rond voeding en duurzaamheid worden uitgewerkt. Doordat deze raden in nauwe connectie staan met stedelijke besturen kunnen zij belangrijke actoren zijn in het mee tot stand brengen van landbouwparken; omdat zij net proberen om acties te formuleren waarin voeding en landbouw worden bekeken vanuit een ruimtelijk component (bv. toegang tot grond, food hubs), vanuit de relatie stad-platteland (bv. stad als afzetmarkt voor omliggende landbouw), en vanuit de sociale dimensie (bv. jobactivering, voedselzekerheid). Het zal echter wel cruciaal zijn dat omliggende gemeentes worden betrokken in dergelijke food councils, iets wat tot op vandaag niet altijd vanzelfsprekend is.

De vraag is of een partnerschap voor landbouwparken niet even goed via professionele consultants zou kunnen georganiseerd worden. Zo heeft de KVLV vandaag reeds een aanspreekpunt voor foodhubs. Bovendien is de expertise over bedrijfsvormen, businessmodellen, ..., vaak lokaal wel aanwezig, maar deze wordt niet of te weinig gemobiliseerd. Een aantal van de bestudeerde parken rond Parijs liet bijvoorbeeld eerst studies uitvoeren door landbouwscholen uit de eigen regio; en deed ook beroep op specifieke expertise, competentie en ervaring van lokale actoren (van individuen tot hele organisaties).

Het is interessant om na te denken over een **terugverdienmodel** om de werking van een coördinator, gebiedsmanager of multidisciplinair team te financieren. De mogelijkheden van zo'n model hangen natuurlijk af van de diensten die het landbouwpark precies gaat leveren. Niet alles kan immers in een terugverdienmodel geïntegreerd worden. Zo zal het inschakelen van landbouwers voor natuurbeheer wellicht weinig directe economische meerwaarde opleveren, maar kan de ecologische meerwaarde wel worden vergoed zoals bij professionele natuurbeheerders. Verder is het belangrijk maatschappelijke baten mee te nemen in de werking van een park en moet bekeken worden welke rol de overheid hierin kan spelen. Een belangrijke open vraag is **hoe ook de stadsbewoner/stedeling/burger daarin een rol kan spelen**. Kunnen stedelingen bijv. via crowdfunding bijdragen tot financiering van dergelijke initiatieven (met mogelijk ook terugverdienen en zelfs winst maken)? In Vlaanderen bestaan hier reeds voorbeelden van bijv. Streekmotor 23 in de Vlaamse Ardennen, Boerenlandschap Westhoek, Pomona in Sint-Niklaas,... Naast crowdfunding kunnen private actoren er natuurlijk ook voor kiezen om meer substantieel te investeren in hun gebied.

In de geanalyseerde cases wordt de **dagelijkse werking** op verschillende manieren vormgegeven. Dit hangt grotendeels af van de functies die het park vervult. Wanneer er relatief weinig functies gecombineerd worden, kan de groendienst van de stad/gemeente het onderhoud van de recreatieve structuur op zich nemen terwijl de landbouwers louter een productieve functie hebben (zoals bv. in het Belvédère park in Keulen). Wanneer er meerder functies en actoren in het park aanwezig zijn kan het interessant zijn te werken met een bestuursorgaan waarin de verschillende actoren vertegenwoordigd zijn. Hierbij zijn er zowel meer formeel gestructureerde 'parkbesturen' (zoals in het New Forest National Park) met legislatieve bevoegdheden en verschillende projectlijnen en doelstellingen rond het parkbeheer als meer informele bottom-up structuren zoals een 'participatieve bestuursgroep' van lokale actoren die de continuïteit moeten bewaren. Ze doen dit door overzicht te bewaren over de verschillende netwerken en door lokale autoriteiten actief aan te porren op hun verantwoordelijkheden. Onder welke vorm ook, een vorm van nabije opvolging en sturing is nodig. De vrij complexe aard van landbouwparken zou in het andere geval weinig kans van slagen (en blijven) hebben.

Regelgeving

Een ander punt is het inpassen van een landbouwpark in de regelgeving. In de meeste gevallen worden de landbouwparken uitgebouwd op basis van het **bestaand instrumentarium** voor ruimtelijke planning. Er wordt dus geen nieuw instrument of statuut gecreëerd maar gebruik gemaakt van bestaande systemen. Vaak wordt een park een onderdeel van een deels reeds bestaande groene gordel (Pferdlandpark, Belvédèrepark, Tuinen van Stene,...). Deze parken krijgen dus geen specifieke planologische bestemming als 'landbouwpark', maar worden opgenomen in een bestaande structuur. Deze werkwijze gaat veel sneller dan een bestemmingswijziging.

Anderzijds gebeurt ook de introductie van **nieuwe soorten ruimtelijke instrumenten** waarbij het denken vanuit een regiogerichte aanpak meer op de voorgrond komt. De case van het landbouwpark rond de Italiaanse rivier Arno maakt gebruik van het in Italië reeds ingeburgerde 'riviercontract', waarbij lokale organisaties, actoren en overheden 'sociale contracten' afsluiten over het collectieve beheer van het landbouwpark. Deze contracten worden ingebed in een lokaal bestuurlijk kader, waardoor doelgerichte financiering en beleid op maat mogelijk wordt (bv. door aanpassen van het vergunningenbeleid). Tegelijkertijd wordt daarbij ook gebruik gemaakt de zogenaamde territoriale ontwikkelingsprogramma's waarbij draagvlakcreatie onderdeel wordt van een visievormingsproces op een bepaald gebied.

Middelen voor de **financiering** van de realisatie van landbouwparken wordt gezocht bij een hele mix van bestaande kanalen zoals Leader, Life, Interreg enz... Het is voor een gebiedsmanager dus een kwestie een goede kennis te hebben van al deze kanalen en op zoek te gaan naar een slimme combinatie van eigen middelen en bestaande subsidiekanalen. Actieve verwijzing naar en ondersteuning bij subsidiedossiers kan eveneens een dankbare taak zijn voor een '(hogere)' overheid.

2. Gronden, patrimonium en ruimtelijke kenmerken

Aan welke ruimtelijke kenmerken moet een gebied voldoen om optimaal als landbouwpark te functioneren? Welk type ruimte moet aanwezig zijn?

In vrijwel alle cases gaat het over randstedelijke of stedelijke landbouwparken. Ze zijn met andere woorden allen in de **nabijheid van een stedelijke kern** gelegen. Wanneer men ten volle gebruik wil maken van de nabijheid van een grote groep consumenten en actief partnerschappen tussen verschillende groepen actoren wil aangaan, is de ligging nabij een stedelijk kern natuurlijk een groot pluspunt.

Voor elk van de cases werd ook het **eigendomsstatuut van de gronden** bekeken. Hierbij zijn er situaties waarbij de grond volledig in publiek handen is, als situaties waar er een combinatie is van privaat en publiek eigendom. Wanneer de gronden eigendom zijn van de overheid, zijn er wellicht meer mogelijkheden om een landbouwpark tot stand te brengen. In sommige gevallen is het ook een strategie van de lokale overheid om vrijkomende gronden te kopen en vervolgens een functie te geven die past in het betreffende park (bv. Parc des Lilas). In andere voorbeelden is de grond grotendeels privaat (bv. Llobregat in Spanje, Pferdlandpark nabij Aken,...) of wordt in een samenwerkingsverbanden private grond ingezet om publiek toegankelijke groen-blauwe netwerken (publieke dragers) tot stand te brengen. Het is dus zeker niet onmogelijk om een landbouwpark tot stand te brengen in samenwerking met private grondeigenaars.

In verschillende cases wordt het **multifunctioneel** inrichten van de open ruimte als een specifieke leidraad genomen om het landbouwpark vorm te geven. Dit kan door landbouwgrond, al dan niet met bijbehorend patrimonium, op te kopen en vervolgens onder voorwaarden met betrekking tot de gewenste landbouwdiversificatie terug vrij te geven op de markt. Ook zijn er voorbeelden waar grond in eigendom van maatschappelijke organisaties (zoals het OCMW) in een open en transparante procedure ter beschikking wordt gesteld aan een professioneel agrarische invulling, conform de doelstellingen en missie van de betreffende organisatie.

Bovendien is er ook een groot verschil in **schaal** van de verschillende landbouwparken. De cases behelzen een park van slechts enkele hectaren (Afsnee), 35 ha (Tuinen van Stene) of rond de 100 ha (Parc des lilas)

maar evengoed parken van enkele honderden tot zelfs duizenden ha groot (bv. Llobregat, New Forest National Park). De grootte lijkt dus geen determinerende factor te zijn voor het oprichten van een landbouwpark, al is het wel zo dat het in de meerderheid van de cases gaat over grotere gehelen dan het gemiddeld Vlaams stadspark. In vele gevallen gaat het over een samenwerkingsverband van meerdere naburige gemeenten.

Verbondenheid en nabijheid spelen een belangrijke rol, zeker wanneer men enerzijds wil inzetten op een vorm van korteketenlandbouw en een rechtstreeks contact met de consument wil hebben, en anderzijds ook wanneer men een multifunctioneel park wil uitbouwen, waarin bijvoorbeeld ook veel ruimte is voor recreatie. Een gemakkelijke ontsluiting/verbinding (bv. door verschillende fysieke vervoersmodi maar evengoed digitaal) is hierbij belangrijk. Het is dus cruciaal om goed na te denken over de ontsluiting naar de binnenstad, koppeling met naburige wijken, enz.

Verbondenheid en nabijheid kunnen ook een belangrijke rol spelen in het **sluiten van kringlopen**. Zo zijn er in Londen experimenten met het gebruik van huishoudelijk afval voor het produceren van compost, die in een naburig landbouwgebied gebruikt kan worden. Dit geldt ook voor water- en energiekringlopen.

Daarnaast zijn natuurlijk ook de **fysiek ruimtelijke eigenschappen** van het gebied belangrijk, zoals de bodemvruchtbaarheid, de waterhuishouding, enz. Zeker wat de waterhuishouding betreft kan ook nagedacht worden over linken met naburige stedelijke gebieden. Sommige landbouwparken (o.a. Tuinen Van Stene in Oostende) organiseren het watermanagement voor een groter omliggend gebied via peilsturing waarin de landbouwers peilbeheerder worden. In het licht van een toenemende waterproblematiek (zowel overstromingen als droogte) omwille van klimaatverandering, ligt hier een potentieel belangrijke functie voor landbouwparken. Hierbij dient natuurlijk opnieuw nagedacht te worden over de mogelijke financiering van dergelijke maatschappelijke diensten.

Naast de beschikbaarheid en de kwaliteit van grond is het belangrijk na te gaan wat het beschikbare **patrimonium** in het gebied is en welke kansen dit kan bieden. Ook hun bouwkundige toestand, hun functie, en de eigenaar zijn kenmerken om uit te zoeken. Zeker in het geval van een multifunctionele invulling van het park kan de beschikbaarheid van bestaande gebouwen een troef zijn, bijvoorbeeld om een fysieke 'food hub' uit te bouwen waar de producten uit het park gezamenlijk kunnen aangeboden worden. Er kunnen ook mogelijkheden zijn voor zorg, educatieve of recreatieve faciliteiten, of voor onderzoekinstellingen, praktijkcentra of dienstencentra in een sub-urbaan of landelijk gebied. Uit een aantal cases (bv. Keulen, BoerenBruxselPaysans) blijkt dat beschikbaarheid van aanwezige infrastructuur, al dan niet te renoveren of aan te passen, een sterke versneller en ondersteuner kan van het verhaal. Het werken met een concreet, fysiek ankerpunt vormt daarin een belangrijke factor. In andere cases (bv. Llobregat) kan de **erfgoedwaarde** van bestaand patrimonium aanknopingspunten bieden voor de gebiedsvisie en voor het uitwerken van een recreatief en cultureel netwerk. Zeker bij een verbreding van functies in het park, kan deze link met erfgoed een extra troef bieden. In die erfgoed-context is patrimonium ook meer dan fysieke structuren: een gedeeld en gerespecteerd collectief geheugen van praktijken en verbindingen (in het bijzonder met de stad) kan inspireren tot hedendaagse, werkbare hertaling en herverbinding (bv. Triangle Vert). Natuurlijk erfgoed speelt eveneens een belangrijke rol.

3. De missie van een landbouwpark: doelstellingen en bijhorende maatregelen

Als stedelijk landbouwpark is het belangrijk een of meer concrete doelstellingen te formuleren, die passen in een overkoepelende missie of visie van het landbouwpark. De geanalyseerde cases geven een staalkaart weer aan mogelijke **doelstellingen**. Een aantal daarvan keren echter geregeld terug. Zo is open ruimte open houden in de meeste gevallen een onderliggende doelstelling (bijvoorbeeld Belvédère in Keulen of Parc Agrari dell Baix Llobregat bij Barcelona). Een andere doelstelling speelt in op het upgraden en verbeteren van de ecologische veerkracht, het valoriseren van ecosysteemdiensten, en een bewustwording daarrond creëren (cf commons case New Forest National Park). Ook een economisch duurzaam perspectief bieden aan de landbouwsector dat geen verdere rationalisering en opschaling vereist, en het aanbieden van nieuwe verdienmodellen zijn terugkerende doelstellingen. In een aantal cases wordt het verdienmodel van de boer

versterkt door bijv. ook natuurwaarden te beheren en aan landbouweducatie te doen (rondleidingen voor scholen, ...). Voedselproductie blijft steeds een centrale plek innemen. De landbouwer is ook beheerder van de grond waarbij ook andere taken dan productie horen. Hij doet zo aan een bredere maatschappelijke dienstverlening en kan zijn inkomenspakket diversifiëren/uitbreiden/aanvullen.

Er zijn tal van mogelijke maatregelen die kunnen bijdragen aan het realiseren van de gestelde doelen. Een 'klassieker' is het activeren van **multifunctionaliteit** (en gedeeld gebruik van ruimte). Door multifunctionaliteit moeten landbouwparken dan ook tegelijkertijd voldoen aan heel verschillende sectorale regelgevingen (natuur, landbouw, ruimtelijke ordening, waterbeheer, ...) en/of gebruik maken van een zeer divers instrumentarium. Een gebiedsmanager moet hier ook overal enige voeling mee hebben (niet alleen financiering, ook regelgeving), of hij moet toegang hebben tot de kennis door bijvoorbeeld overleg met overheden die kennis hebben of zich laten ondersteunen (experts in het team die kennis hebben). Een ander gevolg van multifunctionele opvatting van landbouwparken kan ook zijn dat ze hierdoor enigszins buiten de geldende regelgeving vallen (bv. CSA wordt nog niet eenduidig erkend als professionele landbouw en het is onduidelijk hoeveel mogelijkheden zij hebben binnen agrarisch gebied om bv. constructies op te richten - een CSA heeft nood aan ontmoetingsruimte, maar het is niet juridisch uitgeklaard of dit agrarische infrastructuur is of niet). Een landbouwpark uitbouwen kan dus wel door gebruik te maken van bestaande instrumenten, maar een gebiedsmanager zal vaak heel creatief moet zijn om verschillende instrumenten/regelgeving op maat toe te passen.

De **landbouw** binnen een landbouwpark kan in verschillende types voorkomen. De landbouwer kan er voor kiezen zich voornamelijk op korte keten toe te spitsen (bv. Pferdelandpark, Llobregat,...), maar er bestaan ook voorbeelden waar de landbouwers in een landbouwpark voor de wereldmarkt blijven produceren (Belvédère,...). In de meeste gevallen ontstaat een combinatie, waarbij sommige landbouwers voor het ene model en andere landbouwers voor het andere model kiezen, of waarbij landbouwers een deel van hun productie via korte keten afzetten en een ander deel via de reguliere kanalen. Zeker bij de opstart van een park lijkt het niet aangewezen alle landbouwers te verplichten voor lokale afzet te gaan. Anderzijds is het natuurlijk wel interessant zoveel mogelijk gebruik te maken van de potenties van een nabijgelegen stadskern.

In het bepalen van de missie van een landbouwpark is het vaak interessant om aanknopingspunten te zoeken bij de **geschiedenis en het erfgoed** van het gebied. Vaak zijn er bestaande linken met landbouw of was er vroeger wel een heel sterke verbinding tussen stad en platteland. Zo heeft het Parc des Lilas nabij Parijs een geschiedenis die terug gaat tot in de 17de eeuw. Het gebied was toen reeds bekend omwille van zijn plantenproductie. Het Pferdelandpark gaat terug op de traditie dat er veel paarden gehouden werden en worden in dit gebied nabij Aken. De naam Pferdelandpark refereert ook naar de jaarlijkse 'CHIO Aachen', een van de belangrijkste paardensportevenementen in de wereld. Het rijke culturele erfgoed van de regio omvat daarnaast ook voormalige stoffenfabrieken, landgoederen en andere elementen die het landschap mee vorm gaven. Het teruggrijpen naar een historische basis kan heel veel betekenen voor de authenticiteit en geloofwaardigheid van een park. Om de link met de geschiedenis te maken en aan te sluiten bij een bestaand verhaal of om een nieuw verhaal te maken, zijn **voorbereidende studies** heel belangrijk. In vrijwel elk van de bestudeerde cases werd een voorbereidende studie gemaakt. In dergelijke studies komen bovenstaande elementen samen. Naast de geschiedenis wordt natuurlijk ook gekeken naar de ruimtelijke condities van het park, naar het aanwezige patrimonium, enz...

Vorbereidende studies worden vaak vergezeld van een plan of **landschapsontwerp**. Soms gaat het om heel kleine ingrepen in het bestaande landschap (zoals bij het Belvédère park in Keulen), maar deze kunnen de identiteit van het park sterk accentueren, de toegankelijkheid verhogen en de leesbaarheid van het landschap verbeteren. Een groot deel van de parken hebben actief op ontwerp ingezet. Het maken van voorbereidende studies en ontwerpen zorgt ervoor dat er **tijd** gaat over het tot stand komen van een park. Ze zijn een medium om met de verschillende actoren van het gebied in dialoog te gaan en te communiceren. De proces-component van een voorbereidende studie/ontwerp is in die zin ook heel belangrijk.

Het aanknopen bij of het creëren van een **identiteit** of een verhaal voor een gebied is heel belangrijk. Dit behoort tot de zogenaamde '**internal branding**' en zorgt ervoor dat mensen zich kunnen identificeren met

het gebied. Mensen zullen veel meer geneigd zijn een bepaald gebied te willen behouden of verdedigen wanneer ze zich ermee kunnen identificeren; dan kan een missie – vergezeld van doelstellingen- ook veel sterker aanspreken en tot effectieve dynamiek/engagement aanzetten.

Naast de internal branding ontwikkelen heel wat parken ook een strategie rond **external of regional branding** (bv. Llobregat). Hierbij wordt een meerwaarde voor de producten uit het park gezocht en gecreëerd door ze via marketing te linken aan het park. Zeker voor de betrokken landbouwers kan een dergelijke aanpak belangrijk zijn. Uit onderzoek naar succesvolle regional branding blijkt het belang van een goede interne branding om vervolgens een externe branding succesvol uit te kunnen bouwen. Een mooi voorbeeld van external branding is in het New Forest National Park waar ondernemers worden verenigd onder het lokaal label 'New Forest Marque'. De nationale park autoriteit ligt mee aan de basis van de ontwikkeling van het label en gebruikt haar sterk uitgebouwde netwerk (met allerhande lokale spelers) en communicatiekanalen (o.a. zeer sterke portaalwebsite) om lokale ondernemers maximaal te ondersteunen. Om gebruik te maken van het label moet de producent binnen de grenzen van het park opereren en voldoen aan een set van criteria. Voor wat betreft de veehouderij zijn er bijvoorbeeld criteria rond het extensief houden van vee (bv. 1.8. koe per hectare) en het voldoen aan erkende dierenwelzijnsstandaarden. De voordelen om verbonden te zijn aan het label zijn o.a. een vermelding in een jaarlijkse gids, promotionele ondersteuning, hulp bij start-up, op maat gemaakt business advies, gebruik van het label voor verkoop en netwerk mogelijkheden met andere leden en mogelijke toeleveranciers en afnemers. Zo ontstaat de gewenste wisselwerking. De criteria komen tegemoet aan het verder in stand houden van de natuurlijke waarden binnen het park en het label versterkt de economische activiteit van de landbouwers die opereren in het gebied. Een synergie tussen natuurontwikkeling en economie wordt zodoende tot stand gebracht binnen de grotere schaal van het park (30.000 hectare).

5/Voorwaarden voor een landbouwpark in Vlaanderen

Om van het concept landbouwpark, zoals gedefinieerd in deze studie, tot effectieve realisaties ervan te komen in een Vlaamse context, zijn er een aantal specifieke voorwaarden te vervullen. Op basis van de in deze verkennende studie opgedane kennis uit de cases, het projectoverleg, en aangevuld met conclusies uit de interactieve actor-workshop, komen alvast de volgende drie essentiële aandachtspunten naar voor:

- (1) de creatie van een breed en diep draagvlak voor het concept;
- (2) de bereidheid tot en organisatie van meer multifunctioneel gebruik van de (open) ruimte;
- (3) een actieve versterking van lokale landbouw.

Voor elk van deze voorwaarden wordt op basis van de resultaten uit zowel de case-analyses als de workshop met potentiële sleutelspelers een reeks kritische succesfactoren (KSF) geformuleerd. Deze KSF worden in eerste instantie geformuleerd vanuit een blik op overheidsinstanties, waar mogelijk en relevant vatten we ze ook algemener op.

Tabel 2 – Voorwaarden en kritische succesfactoren voor landbouwparken in Vlaanderen

Voorwaarde	Kritische succesfactor (KSF)
de creatie van een breed en diep draagvlak voor het concept	KSF 1.1 Lokaal politiek draagvlak en bovenlokale ondersteuning KSF 1.2 Lokale inbedding KSF 1.3 (H)erkend leiderschap KSF 1.4. Een actieve verbinder KSF 1.5 Opbouw van competenties

de bereidheid tot en organisatie van meer multifunctioneel gebruik van de (open) ruimte	KSF 2.1 Verbondenheid van stad en platteland KSF 2.2. Diverse en innovatieve 'parkfuncties' KSF 2.3 Samenwerken van instrumenten en actoren KSF 2.4. Ruimtelijk dragers KSF 2.5. Voorbij het idee van 'de gebruiker'
een actieve versterking van lokale landbouw	KSF 3.1. De stad als potentiële afzetmarkt KSF 3.2. Kwalitatieve injectie van multifunctionele landbouw KSF 3.3 Gebiedsgericht engagement met plaats voor verschillende landbouwtypes

Voorwaarde 1 - De creatie van draagvlak voor het concept en uitvoering van landbouwparken

KSF1.1 Lokaal politiek draagvlak lokaal en bovenlokale ondersteuning

Initieel zal er nood zijn aan een politiek draagvlak voor stedelijke landbouwparken. Zeker op lokaal vlak is dit prioritair, omdat steden en gemeenten in vele gevallen zowel initiatiefnemer als facilitators zijn voor een landbouwpark. Bovendien strekt de meerderheid van de succesvolle landbouwparken zich over de grenzen van verschillende gemeentes uit, waardoor draagvlak ook afhankelijk is van een hechte samenwerkingsdynamiek tussen verschillende (lokale) overheidsinstanties. Uit de bestudeerde voorbeelden bleek 'landbouw en voeding' een goed thema te zijn voor het tot stand brengen van meer hechte relaties tussen (bv.) naburige gemeenten en hun besturen; mogelijk beter dan dat bestuurlijke of efficiëntie-thema's dat doen.

Maar ook overheden op een hoger bestuursniveau spelen een rol. Niet vanuit een 'goedkeuring' van lokale initiatieven tot landbouwparken en samenwerkingsverbanden, maar wel vermits zij kaders en planningsinstrumenten aanreiken aan het meer lokale niveau. Op die manier vervullen deze hogere overheden minder snel een rol van initiatiefnemer, maar eerder van facilitator en ondersteuner (zie ook hoofdstuk 6).

KSF1.2 Lokale inbedding

De kans dat een landbouwpark draagvlak vindt is intrinsiek verbonden met de mate van lokale inbedding. Essentiële elementen daarbij zijn inzicht in en aansluiting bij reële en specifieke lokale bezorgdheden en noden, het actief betrekken van lokale kennis, aansluiting bij geschiedenis en erfgoed van het gebied, degelijke kennis van de relevante actoren en hun diverse netwerken en relaties. Wanneer duidelijk gemaakt kan worden dat een landbouwpark bepaalde reële of gepercipieerde 'problemen' kan ombuigen tot opportuniteiten, kan dit het lokale draagvlak sterk bevorderen. Uit meerdere cases blijkt dat voor het daadwerkelijk realiseren van authentieke lokale inbedding, veel tijd en energie nodig zijn. Het gaat immers in grote mate om het opbouwen van vertrouwen (lees sociaal kapitaal) en van een gedeelde missie en visie. Daarom is het ook niet vreemd dat een dergelijk traject nood heeft aan een zekere mate van begeleiding, om de nodige afstemmingen met en tussen actoren, tussen lokale draagkracht en ambitieniveaus, etc. op een coherente en consequente wijze tot stand te brengen. Die begeleiding is ook te verantwoorden vanuit de mogelijke maatschappelijke diensten die landbouw zou kunnen leveren zoals het bijdragen aan oplossingen voor klimaatvraagstukken. Tot slot speelt ook het betrekken van lokale kennisactoren – gevestigd in (of in de nabijheid van) het betreffende gebied – een faciliterende rol in draagvlakcreatie. Ook kennis- en onderwijsinstellingen zijn immers belangrijke en waardevolle 'lokale actoren'. Dit was bijvoorbeeld duidelijk het geval in het landbouwpark Le Triangle Vert waar een plaatselijke landbouwschool en lokale afdeling van INRA een actieve rol speelden in de visie en het ontwerp van het stedelijk landbouwpark nabij Parijs.

KSF1.3 (H)erkend leiderschap

////////////////////////////////////

Het ontstaan van leiderschap, hoe divers ook qua vorm blijkt meermaals van doorslaggevend belang om het nodige draagvlak te creëren en de vertaalslag van het conceptuele denken naar het concrete uitvoeren te realiseren. Vaak blijkt achteraf vrij goed uit documenten of getuigenissen waar het eigenlijke leiderschap zat, maar tijdens de eigenlijke trajecten is het een kunst om het te verkrijgen, te (h)erkennen en de nodige ruimte te geven. Dat laatste komt ook neer op het ter beschikking stellen van een zekere marge tot experimenteren (die ook falen toelaat), bijvoorbeeld onder de vorm van –mogelijke tijdelijke- regelluwe ruimte.

KSF 1.4. Een actieve verbinder

Centraal in het ontwerp en de realisatie van een stedelijk landbouwpark is verbinden en herverbinden, op tal van vlakken. Essentieel is dan ook de aanwezigheid van een ‘verbinder’: een persoon, groep, organisatie met als expliciete taken a) het in kaart brengen van de relevante actoren voor het landbouwpark, b) het prospecteren van diverse potentiële combinaties van vraag en aanbod (samen de opportuniteiten), en c) het leggen van de nodige connecties zodat actoren de opportuniteiten invullen. De essentiële rol van een dergelijke verbinder is het slaan van de nodige bruggen (‘zorgen dat’); niet zozeer het zelf verwezenlijken van de eigenlijke initiatieven (‘zorgen voor’). Dat laatste is de rol van de respectievelijke, relevante stakeholders/actoren.

KSF1.5 Opbouw van competenties

Het realiseren en beheren van een landbouwpark vereist heel wat diverse competenties. Die zijn doorgaans wel (lokaal) voorhanden zijn maar in veel gevallen ‘slapend’, onvoldoende verbonden of niet gemotiveerd tot actie door het ontbreken van de nodige impulsen. Indien een landbouwpark bijvoorbeeld verbrede landbouw wil inzetten voor een multifunctioneel gebruik, dan vergt dit in velen gevallen ook ruimte voor bijscholing en dus opbouw van nieuwe competenties. Dat geldt bijvoorbeeld voor landbouwers die willen samenwerken met niet traditionele partners zoals scholen, sociale organisaties, zorginstellingen; of wanneer ze nieuwe taken willen opnemen zoals natuurbeheer, watermanagement, agrotourisme, monitoring, etc. Ondersteuning in hun leerproces (door een voldoende aanbod, financiële middelen,...) is een relatief eenvoudige maar sterke *enabler*, die kan worden gerealiseerd in aansluiting bij en verrijking van bestaand opleidingsaanbod. Ook andere parkgebruikers kunnen worden ondersteund in opbouw van skills (bv. lokaal geteelde ingrediënten verwerken, duurzaam beheer van tuinen, zorg dragen voor het ecologisch netwerk bv. door beheer van houtkanten,...). Tot slot zullen ook beleidsmakers en gebiedswerkers een leerproces kunnen aangaan waarin ze leren om op een meer flexibele manier om te gaan met lokale planningsinstrumenten (bv. thematisch RUPs) of nieuwe bovenlokale planningsinstrumenten.

Voorwaarde 2 - Ontwerpen en realiseren van multifunctioneel gebruik van de open ruimte

KSF 2.1 Verbondenheid van stad en platteland

Een gedeeld gebruik van de open ruimte, of op zijn minst de perceptie daarvan, is onderdeel van een hernieuwde relatie tussen stad en platteland. Deze herverbinding moet steeds in twee richtingen worden opgevat, zowel vanuit de stad naar het platteland als omgekeerd. Een landbouwpark maakt het mogelijk om zowel via fysieke dragers als via externe branding de banden tussen urbaan en ruraal milieu, tussen stedeling en plattelander, tussen consument en landbouwer, te versterken. Enkele voorbeelden: een fietspad kan de toegang tot het landbouwgebied ontsluiten voor agrotourisme maar kan evengoed inspelen op een verhoogd fietstoerisme in het stedelijk gebied (cf. Arno, Belvédère). Een gewezen tramlijn biedt potentieel om terug tot leven te worden gewekt in functie van een nieuwe economische bedrijvigheid van platteland richting stad (bv. Triangle Vert). Wat betreft externe branding werd in de workshop ook gesteld dat de landbouw die wordt ‘getoond’ in een landbouwpark tegelijk ook kan bijdragen aan een betere appreciatie van de Vlaamse land- en tuinbouw in een bredere context; dus ook voor landbouw in gebieden die buiten de contouren van een landbouwpark vallen. Daarnaast werd ook aangegeven dat er vanuit stedenbouw nog te exclusief wordt gefocust op wonen en mobiliteit, terwijl issues met betrekking tot water, energie en voedselproductie nog te veel worden gelegd bij een eerder abstract ‘buitengebied’. Door ook in

te zetten op deze thema's wordt multifunctioneel ruimtegebruik ook een issue van de stad, en dat verhoogt de legitimiteit van een 'landbouwpark verbonden met stad'. Een zeer belangrijk aandachtspunt daarbij is het behoud van evenwicht tussen enerzijds productiefuncties en anderzijds functies zoals recreatie. Als er voornamelijk aandacht is voor recreatie en de uitbouw daarvan, wordt mogelijk wel het aspect 'park' gerealiseerd, maar niet of onvoldoende in balans met het aspect 'landbouw'. Goede afspraken en het uitwerken van doelstellingen en criteria zijn daarom zeer belangrijk, en kunnen best ook vastgelegd worden in een duidelijk en gedragen gebieds'charter'.

KSF 2.2. Diverse en innovatieve 'parkfuncties'

Indien een landbouwpark de motor moet worden van multifunctioneel gebruik, dient nagedacht over het concreet maken van verschillende publieke diensten die de diverse betrokken actoren kunnen leveren én ontvangen. Parken worden hierbij niet louter beschouwd vanuit hun belevingsfunctie maar als reservoirs van governance (zelfbestuur van een regionale groep actoren), biodiversiteit, landschappelijke waarde, waterhuishouding, etc. Zo werd bijvoorbeeld een nota geschreven vanuit een groep nationale parken in het Verenigd Koninkrijk om de landbouw die intrinsiek verbonden is met de parken als integraal onderdeel te beschouwen van een nationale strategie voor multifunctionele landbouw. In de case van de rivier Arno, wordt de ecologische herstructurering gekoppeld aan het actief monitoren van de rivierkwaliteit door plaatselijke bewoners en landbouwers, en wordt nagedacht over hoe de transitie naar een andere vorm van landbouw (bv. meer natte teelten) het overstromingsgevaar voor de stad Firenze kan beperken. Naast deze meer 'harde' functies kunnen ook meer immateriële functies zoals educatie, zorg, erfgoed en toerisme op voorhand zo concreet mogelijk worden in beeld gebracht. (bv. Triangle Vert, Parc des Lilas) Parkfuncties kunnen worden ondersteund door een 'parkbeheersinstantie' die faciliteiten kan ondersteunen die specifiek van toepassing zijn binnen het betreffende gebied. Men kan hierbij denken aan het ondersteunen en begeleiden van pakketten voor beheersmaatregelen of het aanschaffen van materiaal voor gezamenlijk natuurbeheer in het park (cf. Boerenlandschap vzw). Maar ook serres en warmtenetten dicht bij de stad zijn een goed voorbeeld van andere mogelijke combinaties tussen landbouw en stad, waarvan het potentieel binnen een landbouwpark kan verkend en gerealiseerd worden.

KSF 2.3 Samenwerken van instrumenten en actoren

In verschillende gevallen lijkt het erkennen van een multifunctioneel land(bouw)gebruik een samenspel te zijn van drie factoren: a) de ondersteuning door een (hogere) overheid, b) de beschikbaarheid van een lokale bevoegdheid/instrument om multifunctioneel gebruik actief te helpen sturen en faciliteren, en c) het aanwezig zijn of stimuleren van de skills, resources en doelstellingen van de diverse ruimtegebruikers. In Afsnee was a) de Gentse voedselstrategie de erkenning van bovenaf om dit soort trajecten legitiem te maken (past binnen twee strategische doelstellingen van Gent en Garde), b) de open call was het lokale instrument om het multifunctioneel gebruik mee aan te sturen en c) de nodige skills waren aanwezig bij de landbouwers in kwestie (via kennis over multifunctionele businessplannen via Landwijzer, en het Innovatiesteunpunt). Bij de Engelse case was a) de 'Commons Act 2006' een top-down erkenning van dit soort gebieden door de nationale overheid, speelt b) de hernieuwde bevoegdheid en middelen ter beschikking van de 'national park authority' een belangrijke rol in het herwaarderen van landbouwers als multifunctionele ruimtegebruikers en ondernemers en wordt c) actief ingezet op het stimuleren van rurale skills van de commoners (kennis over extensieve landbouw, kennis over houtlandbeheer). Wat betreft het landbouwpark Llobregat zien we hoe een duidelijk gearticuleerde vraag vanuit de landbouwgemeenschap moet worden gekaderd binnen het ruimere voorstel van de provincie inzake een innovatief beheer van de open ruimte in het 'Groene Gordel programma', maar evengoed binnen de hernieuwde bevoegdheid van lokale overheden die werd verkregen onder een nieuw beheersmodel van 'het consortium'. Een belangrijk aspect van 'multifunctioneel gebruik van open ruimte' in de context van stedelijke landbouwparken is dat van maatschappelijke functies/diensten: het gaat niet louter om privé-baten vanuit diverse functies, maar evenzeer om maatschappelijke dienstverlening.

KSF 2.4. Ruimtelijk dragers

Een landbouwpark wordt zeer vaak opgebouwd langsheen duidelijk afgebakende 'ruimtelijke dragers': een fietspad (Tuinen van Stene), een rivier (Llobregat, Arno), een dorpskern of -kernen, de herbestemming van leegstaande hoeses, enz. Om te komen tot een (meer gevorderd) multifunctioneel gebruik van de open

ruimte zal het echter niet volstaan om enkel deze dragers in het ontwerpend onderzoek op te nemen. De dragers vergen een verdere uitwerking aan de hand van een participatief proces. Als bijvoorbeeld een fietsnetwerk wordt aangelegd waarbij verbinding wordt gemaakt met historisch agrarisch erfgoed en men wenst een ondersteuning voor agro-toeristische arrangementen, dan zal men best de lokale toerismes-actoren en potentiële uitbaters van meet af en actief betrekken. Indien men leegstaande serres wil herwaarderen in een netwerk van landwinkels, dan kan dit enkel indien men de sociale barrières (bv. van eigenaars die hun woning nabij de serre hebben) en juridische randvoorwaarden (handel in agrarisch bestemd gebied) aanpakt. Een voorbeeld is Park Florence in Italië waar rond de ruimtelijke drager van de rivier Arno een 'sociaal contract' werd gemaakt.

KSF 2.5. Voorbij het idee van 'de gebruiker'

Zeer vaak wordt de identiteit van de actor in de open ruimte nog gelijkgesteld met die van een passieve gebruiker (cf. ruimte'gebruik'). Interessant is het concept van commoners, of meer algemeen 'individuele beheerders van een collectief gebied'. Momenteel ontbreekt het ons aan jargon om dit engagement te omschrijven en wordt bij gebrek aan meer adequate woorden gebruik gemaakt van het eerder 'laagwaardige' woord vrijwilliger. Het commons concept geeft mensen niet enkel het recht om gebruik te maken van bepaalde hulpbronnen of vruchten van het land, het maakt hen tevens 'beheerder van de ruimte'. Zeer vaak wordt de meerderheid van inwoners in een bepaald gebied nog gezien als louter passieve 'landgebruikers', terwijl het concept van de commons, maar ook de specifieke contouren van een (collectief) (landbouw)park de overgang van 'landgebruiker' naar 'landbeheerder' mogelijk maakt. Een aantal van de projecten uit de case van de New Forest richten zich expliciet naar het actief betrekken van de inwoners als co-beheerders van het park, ook buiten commons gebieden. Zo worden bijvoorbeeld mensen met private tuinen actief betrokken bij het collectief beheer van het houtlandschap van het park. Binnen de Gentse voedselstrategie 'Gent en Garde' is er een online applicatie die vragers van grond koppelt aan aanbieders ervan.

Voorwaarde 3 - Versterking van de lokale landbouw

Een landbouwpark gaat over veel meer dan het louter beschermen van open ruimte. Het betrekken van landbouw en het ondersteunen van innovatie in de landbouw zijn even cruciale doelstellingen. Daarbij zal dan ook nagedacht moeten worden over de impact van een landbouwpark op lange termijn, over het type van landbouw dat binnen het landbouwpark ontwikkeld wordt, maar ook over hoe men dergelijke ruimtelijke concepten mee inschrijft in de visie op stedelijke ontwikkeling.

KSF 3.1. De stad als potentiële afzetmarkt

De nabijheid van de stad is een kritische succesfactor in het versterken van lokale landbouw omdat ze als afzetmarkt kan ontsloten worden voor de omliggende landbouwers. Maar voor de werkelijke ontwikkeling van dergelijke korteketendynamiek zijn er nog heel wat hinderpalen. Korteketensystemen kunnen verschillende vormen aan nemen en zich zowel op particulieren, grootverbruikers en/of supermarkten richten. Daarnaast kunnen ook gerichte verbredingsactiviteiten gekoppeld worden, in overeenstemming met de specifieke functies en doelstellingen van de potentiële afnemers (zoals scholen, ziekenhuizen, rusthuizen, kennisinstellingen, etc.). In Gent onderzoekt men momenteel het potentieel om stedelijke afzetmarkten (in het bijzonder deze van 'grootverbruikers') te ontsluiten voor korte keten met landbouwers en landbouwercoöperatieven in de omgeving van de stad (+/- 50-80 km). Scholen, overheids- en bedrijfskantines, maar ook de vele horecabedrijven en supermarkten kunnen dan lokale landbouwproducten afnemen en zo het verdienmodel van diversificatie in landbouw helpen ondersteunen. In het eindrapport 'Opschaling van de korte keten' (Dessein et al 2017) werden verschillende opportuniteiten en uitdagingen van deze (her)verbinding tussen stedelijke afzetmarkten en landbouwers in kaart gebracht; die kennis kan men opnemen bij het visievormingsproces en ontwerp van een landbouwpark. Belangrijke hefboomen voor het ontsluiten van een stedelijke afzetmarkt voor plaatselijke landbouw zijn stimulerende overheidsaanbestedingen die criteria integreren die ze toegankelijk maken voor lokale spelers om in te tekenen (bv. het contract opdelen in verschillende 'loten' waardoor meerder kleinere spelers ook kunnen meedingen). Naast het uitwerken van een duidelijk herkenbaar label voor de

producten uit het landbouwpark, is vandaag ook de digitale marktplaats een potentieel sterk instrument. In de case Llobregat werd een dergelijke marktplaats via website uitgebouwd, en bevordert zo de toegankelijkheid van het lokale circuit.

KSF 3.2. Kwalitatieve injectie van multifunctionele landbouw

Een recente analyse van het plattelandsbeleid toonde aan dat diversificatie-maatregelen in de landbouw (bv. steun voor hoeveverkoop en agrotourisme) het meest succesvol zijn in termen van een positief effect op de (bruto) toegevoegde waarde en het inkomen (Dessers et al 2016). Daarnaast is het vaak zo dat investeringen die worden gemaakt in diensten die minder gemakkelijk in de markt worden vergoed (educatie, zorg, natuurbeheer) vaak gebeuren door landbouwbedrijven die reeds hebben geïnvesteerd in meer marktgerelateerde diversificatie (zoals agro-tourisme, korte keten verkoop). De onderliggende factor hierin is dat de waarde verbonden aan educatie, natuurbeheer en zorg (cf. pedagogische, esthetische en ecologische diensten) nog onvoldoende wordt vertaald naar correcte financiële waardering. Een landbouwpark zou meer toegang kunnen geven aan landbouwbedrijven die hun verdienmodel willen ankeren op productie in de reguliere keten gecombineerd met bijkomende waardecreaties op vlak van educatie, natuurbeheer en zorg, omdat het landbouwpark ook rond deze functies doelstellingen kan inschrijven en dus vanuit haar 'werking' ondersteunen.

KSF3.3 Gebiedsgericht engagement met plaats voor verschillende landbouwtypes

Een KSF voor het versterken van de landbouw is het tot stand brengen van een genuanceerd beeld op de diversiteit van de Vlaamse land en tuinbouw. De cases tonen aan dat verschillende types landbouw een pioniersrol kunnen hebben, al dan niet in samenwerking. Een landbouwpark biedt mogelijkheden aan bedrijven die zich blijvend richten op een Europese markt (bv. Belvédère, Parijs, Pferdelandpark,..) maar evengoed aan bedrijven die actief inzetten op verbreding. Ook in termen van engagement kan een opsplitsing gemaakt worden tussen bedrijven die -binnen de contouren van het landbouwpark- zich ja dan neen inbedden in een model van multifunctionaliteit. Binnen het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zal nog meer de opsplitsing worden gemaakt tussen verplichte agro-milieu- en klimaatmaatregelen die instaan voor een minimale duurzaamheid waar alle landbouwers aan voldoen (dus ook binnen het landbouwpark) en een reeks meer arbeidsintensieve en impactvolle maatregelen die binnen een vrijwillig engagement worden gelegd. Een landbouwpark kan ondersteunend zijn naar het vervullen van beide types engagement.

Ook **grote landbouwspelers betrekken** in het gebeuren van een landbouwpark is essentieel (goede voorbeelden zijn Parijs en Pferdelandpark): het gaat niet enkel over de kleine/aanbare spelers maar ook de grote. Ook zij kunnen nieuwe marktopportunities aanboren binnen de context van een stedelijk landbouwpark. En zeker wanneer deze grotere spelers een inspanning doen –als was het maar een kleine- kunnen grote winsten geboekt worden op vlak van duurzaamheid. Uiteraard geldt tegelijk dat meer kleinschalige bedrijven en initiatieven bepaalde diensten veel efficiënter en effectiever kunnen aanbieden dan grootschalige, en op die specifieke vlakken dan weer een grotere impact hebben.

Het nieuwe GLB legt met het opstellen van de strategische GLB plannen nog meer de nadruk op het **in kaart brengen van lokale behoeften** en het selecteren van specifieke instrumenten. Elk strategisch plan moet duidelijk aangeven hoe die instrumenten tegemoet komen aan de doelstellingen die vanuit Europa naar voren worden geschoven (zoals eerlijk inkomen voor landbouwer, concurrentievermogen, biodiversiteit en klimaat,..) De cases Commons-New Forest Park en Arno maken reeds gebruik van bestaande maatregelen en subsidieprogramma's binnen het GLB (of UK variant) om zo collectief meer ambitieuze milieudoelstellingen vergoed te krijgen. Het nieuwe GLB voorziet nog meer ruimte voor het vergoeden van vrijwillige agro-milieu klimaatregelen, en hierin zit heel wat potentie voor de uitwerking en het doorgang laten vinden van het landbouwparken-idee in Vlaanderen, mits een grondige doorvertaling.

Het is een misvatting dat enkel het polsen naar de verwachtingen van de verschillende stakeholders een voldoende voorwaarde is voor het tot stand brengen van de sociale cohesie die achter een landbouwpark

ligt. Bij de commons gebieden werd er te lang vanuit gegaan dat tradities zich vanzelf voortzetten en dat dat ok is. Binnen de commons gebieden werden de contouren van het park wel aangehouden maar werd te weinig gekeken naar hoe de landbouwers in het park (of in de commons gebieden) ook onderhevig zijn aan de markttenenden buiten het park. Wat nodig blijkt te zijn om de landbouwfunctie levendig te houden binnen de contouren van deze parken was het actief integreren van agro-ecologische oplossingen. De nieuwe vergroeningsmaatregelen in het volgende GLB geven daartoe veel opportuniteiten, maar dit vereist soms ook het opgeven van stringente bepalingen uit andere sectorale domeinen zoals natuur.

6/ Rollen voor de overheid

Tijdens deze verkenning kwam frequent de rol van ‘de’ overheid aan bod. Die rol is echter niet eenduidig, maar meervoudig. Hieronder wordt naar gelang het type overheid (lokaal of regionaal) een overzicht gegeven van de verschillende mogelijke rollen.

Inspireren, faciliteren en ondersteunen

Een eerste belangrijke rol is het **faciliteren en ondersteunen** van de uitbouw van landbouwparken. De ondersteuning vanuit overheidswege aan landbouwparken kan heel wat vormen aannemen, afhankelijk van het bestuursniveau. Zo kan een regionale overheid **procesbegeleiding** geven aan lokale projecten, bv. door ‘voedselregisseurs’ via een oproep tot strategische projecten ‘Landbouwparken’ aan te stellen en/of via een programmawerking ‘Voedselparken’ te ondersteunen met zowel middelen als kennis. Het aanreiken van de nodige middelen zou een taakstelling voor een bovenlokale overheid kunnen zijn, terwijl de aanduiding van de **regisseur** eerder aan het lokale toebehoort. Dat lokale niveau kan diverse vormen aannemen: de gemeente, provincie, intercommunale, extern. Het lokale niveau kan helpen actoren elkaar laten vinden, coalities aanzwengelen, ondersteunen bij het verzamelen van de nodige info, helpen de juiste spelers te vinden.

Financiering hiervoor vinden is een taakstelling voor een eerder bovenlokale overheid. Dat kan gebeuren via kanalen als Leader, PDPO, of het bijeenbrengen van publieke middelen en het organiseren van een oproep naar projecten in een programmawerking, zoals reeds gebeurde voor het water-land-schap programma aangestuurd door een breed publiek partnerschap van onder meer VLM, VMM, Departement Landbouw en Visserij, enz². Ook andere vormen van financiering zouden geëxploreerd kunnen worden door een lokaler niveau, bijvoorbeeld het opzetten van financiële compensatie door stedeling of stedelijk consument (bv. 1€ voor product plus 1€ voor het landbouwpark), of het samenbrengen van projectsubsidies die nu vaak verankerd zitten aan of stad of platteland.

Ook **inspireren** kan een mogelijke regionale overheidsrol zijn, door via een leertraject en een kennisnetwerk goede voorbeelden en praktijken met elkaar in contact brengen. Dergelijke ondersteuning houdt het voorzien in een **kennisbasis** en een permanente verbetering ervan in, het zorgen voor kennisopbouw en het faciliteren van opleiding. Een belangrijk aspect is het zorgen voor effectieve en efficiënte kennisdeling tussen de diverse (potentiële) gebieden, landbouwparken en hun actoren. Hierin zit ook een taak voor kennisinstellingen, maar de (regionale) overheid zou dit kunnen initiëren. De rol van Vlaanderen is dan kennis produceren en aanbieden, terwijl het verder vooral sterk lokaal moet getrokken worden (coördinatie op gebiedsniveau). Het belang om te leren uit praktijken en het bouwen van een "community of good practices", kennisnetwerken uitbouwen, staat voorop. Vanuit Vlaanderen is het wel wenselijk om de ontwikkeling van dergelijke landbouwparken wel een aantal keren mee op te volgen, te initiëren, en zelfs mee op te zetten. Ook Atria en intercommunales kunnen een rol spelen.

² www.waterlandschap.be

Voorts kan de regionale overheid **juridische ondersteuning** geven, bijvoorbeeld door na te gaan hoe men afspraken contractmatig kan vastleggen, hoe een stedelijke groep kan instappen in het landbouwverhaal, hoe seizoensarbeid kan betrokken worden, hoe het zit met verzekeringen, financieringsmodellen, logistieke vraagstukken, distributiemodellen, vraag-aanbod organiseren tussen mensen die producten in die open ruimte leveren en hoe dit te koppelen aan de markt met afnemers, etc. (cf. Dessein et al 2017).

Verder zal het wegwijs maken in het 'kluwen' van **instrumentarium** en regelgeving een belangrijke rol zijn, opnieuw voor een regionale overheid die een breed overzicht heeft op de bestaande mogelijkheden. Zo kan een overheid voor de specifieke noden van individuele landbouwpark-initiatieven de meest aangewezen, relevante wegen tonen naar bestaand Vlaams (en mogelijk ook Belgisch of Europees) instrumentarium. Er bestaan immers heel wat toolboxes, maar ze zijn vaak niet of onvoldoende gekend bij actoren en initiatiefnemers op lokaal vlak. Als blijkt dat daarin toch onlogische zaken zitten, dan kan een rol van een dergelijke regionale overheid ook zijn dit aankaarten en oplossingen voorstellen. Op die manier neemt de Vlaamse Overheid een rol op van 'peer' of meedenker in de uitbouw van het landbouwpark-gebeuren.

Ook het uitvoeren van **desktopoefeningen** om te achterhalen waar er gebieden zijn met heel veel potenties voor dergelijke parken (bv. nabij steden, publieke gronden, bodemstructuren, wie bezit wat waar, waar liggen open ruimtes onder hoge verstedelijkingsdruk, welke landbouwproblematieken spelen er, enz) zou een mogelijke vorm van ondersteuning kunnen zijn voor een regionale overheid.

Ook in het geval van projecten of initiatieven die de **gewestgrens of landgrens overschrijden** is er een rol voor Vlaanderen, op voorwaarde dat er ook een (beleids)prioriteit en meerwaarde in een dergelijk initiatief gezien wordt.

Andere mogelijke rollen voor een regionale overheid die aan bod kwamen zijn **kwaliteitsbewaking**, grondprijnsregulatie, en nieuwe opties verkennen voor ondersteuning zoals het opzetten van een observatorium voor grondtransacties ten voordele van landbouwers nabij de stad (cf Safer in Frankrijk waarbij overheden een tussenpositie kunnen innemen) of de uitwisselbaarheid van milieurechten tussen landbouwers ver of dichtbij steden. Een lokale overheid kan ook nog een rol als mediator of conflictresolutie opnemen door conflicten in beeld te brengen en te objectiveren.

Als **redenen voor ondersteuning** door de overheid werd in de gesprekken tijdens dit onderzoek onder meer aangehaald dat het moeilijker is om vanuit een marktniche (die beoogt wordt in de opvatting van een landbouwpark in deze opdracht) iets uit te bouwen. Dit vereist meer ondersteuning omdat de vrije marktprincipes er niet zelf voor zullen zorgen (of niet snel genoeg, zodat ondertussen ongeschikte en onomkeerbare dingen gebeuren, bv. grondverkoop). Daarnaast speelt een 'groter' maatschappelijk belang op deze locaties. Het gaat om landbouw maar ook over educatie, recreatie en dergelijke waar de overheid (of de diverse beleidsdomeinen) een maatschappelijke taakstelling in heeft. Een vraag die wel bij deze rol opduikt is of en onder welke voorwaarden dergelijke ondersteuning geboden wordt. Moeten er voorwaarden opgelegd worden aan de landbouwactiviteit binnen het landbouwpark, worden er structurele bijdragen verwacht van de betrokken (beleids- en andere) actoren, enz.

In het algemeen geldt dat in het kader van 'ondersteuning' van landbouwparken, de Vlaamse Overheid de taak zou kunnen opnemen van een generiek 'platform' dat diverse diensten 'op maat' levert voor individuele en telkens zeer specifieke landbouwpark-initiatieven.

Participeren en initiëren

Een overheid hoeft echter niet enkel ondersteunend te werken. Hun rol kan verder gaan, ook **participatie** behoort tot de mogelijkheden, zeker in het geval van lokale overheden. Naast het ondersteunen van participatie, kan een lokale overheid zelf ook een van de partners zijn. Dit is zeker relevant is in het geval

bijvoorbeeld de gronden van de overheid essentieel zijn voor de ontwikkeling van het landbouwpark (zoals bijv. in de Tuinen van Stene in Oostende). Een dergelijke rol waarbij de overheid partner is zou als taakstelling kunnen hebben om te voorzien in het 'ruimtelijk casco' voor landbouwparken: bijv. paden voorzien voor toegankelijkheid gebied (recreant en landbouwer), ontmoetingsruimten consument-producent, enz. De concrete invulling van het park zal eerder voor andere niet-overheidsactoren zijn (bewerking van de gronden, educatieve programma's,...).

In het algemeen lijkt het dus wenselijk de overheid geen **regulator** te laten zijn. Dat neemt niet weg dat voor sommige zaken de overheid echter wel als regulator kan optreden, bijv. als wegbeheerder, om te regelen dat er een bus stopt aan het educatiecentrum in het landbouwpark. Dit vraagt echter ook om een bepaalde attitude en mentaliteit van die overheid. In het aangehaalde voorbeeld, zal een werkdomein als infrastructuur dan ook gaan bijdragen aan maatschappelijke en ecologische meerwaardecreatie.

Een andere mogelijke rol kan het **initiëren** of in gang zetten van een proces dat leidt tot de ontwikkeling van een landbouwpark zijn. Tijdens het onderzoek kwam meermaals naar voren dat er nood is aan ondersteuning van de coalities voor het samenbrengen van de nodige spelers, landbouwers en andere. Daarnaast zou een overheidsspeler ook een proces kunnen aansturen of initiëren waarbij lokale besturen, intercommunales, OCMW's, kerkfabrieken en andere met grondposities gaan samenwerken om zo verstedelijkingsdruk op te vangen. Of nog, in het voorbeeld van Afsnee werd de call vanuit de overheid opgezet en wel zo dat inschrijven diende te gebeuren als een specifiek partnerschap. Er moest ook een component van sociale tewerkstelling aanwezig zijn. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een samenwerking tussen zowel overheid als sociale actor en een conventionele landbouwer, zowel voor het teelttechnisch als marktgericht deel van de activiteiten.

Verbinden

Ook een rol als matchmaker, een verbindende rol, kan weggelegd zijn voor overheidsspelers. Belangrijk aandachtspunt daarbij is dat best ingespeeld wordt op het ondersteunen van bestaande netwerken en initiatieven (die nu eerder verspreid en gefragmenteerd zijn), eerder dan overal nieuwe netwerken te willen opstarten. Er zou nagedacht kunnen worden om subsidies niet aan lokale overheden te verschaffen, maar eerder aan sterk actieve stakeholders en bestaande netwerken op het terrein (cf. Regionale in Duitsland). Target vanuit een Vlaamse bril is voor dit soort zaken bovendien niet noodzakelijk (alleen) de gemeente, maar lokale groepen (bijv. LEADER-groepen of Regionale Landschappen of samenwerkingen van landbouwers). Deze rol van de overheid focust zo meer op het **werken aan de gemeenschap (en haar empowerment)** dan op de louter fysieke ruimte. Ook zou het een goede zet zijn om inspanningen te doen die stad en platteland *gezamenlijk* adresseren; nu is beleid meestal een verhaal van *of* stadsgericht, *of* plattelandsgericht. Het landbouwparken-concept bevat veel potentieel om de tweedeling stad-platteland minder scherp te maken, en zelfs om te keren tot win-win-realisaties. In het algemeen kan men stellen dat een dergelijke verbindende rol voor een overheid neerkomt op het mee-smeden van werkbare (en werkende) gebiedscoalities.

Naast verschillende rollen en verhoudingen tussen overheidsniveaus, bleek echter ook dat **verschillende (overheids)domeinen en niveaus samen aan zet** zijn. De overheid in zijn algemeenheid is vanuit zijn maatschappelijk perspectief een betrokken partij die een aandeel heeft in de kwaliteit van open ruimte. Het gaat daarbij niet enkel over ruimtelijke planning, maar evengoed over niet-traditionele open ruimte beheerders en gebruikers als onderwijs, zorg, welzijn, enz. Hoe kan een beleidsdomein als onderwijs misschien wel beheerder of co-beheerder worden van de open ruimte via een landbouwpark? Door breed diverse overheidssectoren te betrekken in een debat over dergelijk maatschappelijk relevante zaken, en de directe meerwaarde ervan te duiden, kan mogelijks ook deze rol opgenomen worden.

Daarnaast zou een overheid voorwaarden kunnen opleggen rond het type van landbouw, de te behalen doelstellingen, en andere. Dat kan in verschillende vormen, via contract, charter, of erfdiensbaarheid. Zo'n

charter is een middel om engagementen neer te leggen. Het doel kan eerder symbolisch zijn, als een vorm van intentieverklaring, eerder dan een contract. Een direct bindende overeenkomst zou immers kunnen afschrikken voor kleine privé-spelers en particulieren, terwijl het belangrijkste doel is om **actoren te mobiliseren** en rond de tafel te brengen. Een dergelijk charter kan een idee geven van waarvoor de groep samen voor staat, ook al is het abstract geformuleerd. Het vormt een opstap naar meer structurele samenwerking.

Het onderzoek van de cases leert bovendien dat een louter planologische benadering en bestemmingenverhaal onvoldoende zijn. Er moet voorbij ruimtelijke planning ‘an sich’ gegaan worden, naar een **“inspirende planning”** waarbij de overheid met een sterk verhaal komt om actoren te binden, eerder dan om top-down regels op te leggen. Een overheid die met andere woorden ook faciliteert, dialoog aanstuurt vanuit een visie, en zichtbaar coherente projecten en acties die mee oplossingen helpen formuleren ondersteunt. Planologisch bestemmen is vanuit dat perspectief wel een onderdeel maar niet het beginpunt, wel het sluitstuk van een breder verhaal. Belangrijke voorwaarde voor alle overheden die willen werken aan landbouwparken ligt in de bereidheid om in een open proces van samenwerking te stappen, waarbij ook waar mogelijk buiten de eigen kaders gedacht kan en mag worden.

Ook kan een overheid zoals de Vlaamse in sterke mate bijdragen aan het vormgeven en versterken van een discours omtrent stedelijke landbouwparken. Dit kan bv. door het op de radar, agenda, beleidsnota,... te plaatsen van diverse beleidsdomeinen die potentieel belang hebben bij de uitrol van het concept in de praktijk (bv. landbouw, ruimte, stedenbeleid, recreatie, natuur, ...); en uiteraard ook het **actief afstemmen van percepties, voordelen en relevanties** van en voor verschillende departementen. Dit kan bijdragen tot het versterken van de geloofwaardigheid en ‘promotie’ van het concept, dat een generieke attitude inhoudt van bovenlokale samenwerking; en dat laatste is een essentiële doelstelling voor meerdere Vlaamse beleidsdomeinen. Dat wil echter ook zeggen dat afstemmen of nagaan waar interferentie met andere projecten en plannen van andere overheden is, op alle schaalniveaus, een taak of rol voor de overheid kan zijn binnen de uitbouw van een landbouwpark.

Voor een succesvolle realisatie van landbouwparken zullen bovendien **gemeenten onderling moeten samenwerken**. Zo heeft het weinig zin dat elk van hen apart naar de stad gaat trekken met de landbouwproductie binnen de gemeentelijke grenzen. De relatie met de stad kan beter verankerd worden via een gezamenlijke streekidentiteit, zoals bijvoorbeeld ook in Frankrijk gebeurt met de ‘appellation produit du terroir’ die zorgt voor herkenbaarheid. Hierdoor ontstaat een veerkracht en een herkenbaarheid die verloren zou gaan als iedere gemeente of speler dit individueel zou doen. In de combinatie van afstemmen en gemeentelijke samenwerking ligt ook een evidente, actieve verbinding van de bovenlokale overheid met actoren zoals VVSG (waar lokale voedselstrategieën een uitdrukkelijk aandachtspunt zijn). Bovendien kan die bovenlokale overheid intergemeentelijke samenwerking ondersteunen en stimuleren.

Nieuwe perspectieven op de rol van de (vlaamse) overheid

Uit voorgaande mag blijken dat het een waardevolle piste kan zijn om vanuit een regionale overheid een echt programma uit te rollen dat het concept van stedelijke landbouwparken daadwerkelijk kan omzetten naar een bredere praktijk. Initieel leidt dit mogelijk tot een beperkt aantal concrete realisaties (bv. een drietal), maar deze kunnen de piloten zijn van een volgende lichter.

Tot slot geldt in het algemeen zeker een hoofdzakelijke overheidsrol van co-creatie: meedenken en meedoen aan verhalen die in hun essentie ‘bottom-up’ ontstaan, het ondersteunen en stimuleren van lokale wensen tot samenwerking; en op die manier innovatieve multi-actor dynamieken ondersteunen en helpen ‘versnellen’.

7 / Landbouwparken, een systeeminnovatie en wake-up call met sterk verbindende potentie

In verstedelijkt Vlaanderen is de vraag naar ruimte voor allerlei functies bijzonder groot. Grond is vaak overbevraagd en overbezet. Landbouwparken bieden als integrerend ruimtelijk concept bijzondere kansen om die nabijheid van de stad beter te valoriseren. Maar tot hiertoe is hun potentieel binnen Vlaanderen maar beperkt verkend, en bovendien vergt het een beleid, instrumentarium (zoals grondenbanken), visie en samenwerking. Vanuit die perspectieven werd deze verkennende studie aangevat.

Landbouwparken kunnen zowel dominant stedelijk als landelijk gelegen zijn, grondgebonden en niet-grondgebonden functies omvatten, publiek en/of privaat zijn, grootschalige en/of kleinschalige landbouw omvatten. Maar ze willen in de eerste plaats open ruimte beschermen, waarvan ze landbouw (h)erkennen als belangrijkste vormgever en beheerder. Behoud van actieve landbouw onder druk in een sterk verstedelijkt Vlaanderen is een prioriteit, maar landbouwparken zijn in essentie ook multifunctioneel en nemen ook ecologische, educatieve, sociale, recreatieve en andere functies. In die context is het duidelijk dat we in deze studie niet op focussen op 'industriële agrobusinessparken'.

Voor het slagen van de doelstellingen van het concept werden een aantal aanknopingspunten geformuleerd. Zo is het installeren van het idee van een gebied als landbouwpark in het collectief geheugen één van de mogelijke kritische succesfactoren. Het onderzoek liet zien dat gewoon al door het toekennen van een label 'landbouwpark' zaken in gang gezet worden: visievorming, samenwerking, enz. Het concept zal moeten groeien vanuit de actoren op het terrein, maar ook vanuit de overheden is een actieve rol vereist. Het concept vergt bijvoorbeeld een denken voorbij de klassieke bestemmingscategorieën, en een differentiatie in types van en mogelijkheden voor landbouw. Bovendien vraagt de uitbouw van een landbouwpark ook een actief proces van overleg en opvolging, waarbij rekening wordt gehouden met de verwachtingen van de verschillende actoren op het terrein. Een gebiedsmanager bleek in meerdere cases een cruciale sleutelrolspeler.

Een innovatief systeem als uitweg

Landbouwparken kunnen beschouwd worden als één van de mogelijke **systeeminnovaties** om de huidige impasse van zowel het ruimtelijk functioneren (verdere verstedelijking, verharding open ruimte, privatisering, klimaatvraagstukken), als de huidige landbouwkundige productielogica en haar gevolgen (dalende bodemkwaliteit, dalend aantal landbouwers en een sociale problematiek, groeiende bedrijfsschulden, lage prijzen, enz) te keren. Landbouwparken betrekken het ruimtelijk en het landbouwkundig verhaal terug op elkaar; en net daarin bevatten ze potenties voor noodzakelijke transformaties, o.a. naar een meer regionaal georganiseerde verankerde voedselproductie, naar klimaatrobuuste landbouwsystemen en steden, naar circulaire productie- en consumptiewijzen, naar waterefficiëntie en bodemgezondheid. Het moge duidelijk zijn dat het daarbij gaat om transformatie op meer dan het fysieke vlak alleen, maar evengoed (of zelfs nog meer) gaat het over sociale en mentale omslagen.

In het gangbare landbouw- en voedselgebeuren op de globale markt worden de spelers gedwongen om op een bepaalde manier te produceren (grootschalig, efficiënt, industrieel), terwijl een landbouwpark een **alternatief kan vormen, van nieuwe productiewijzen tot en met nieuwe markten**. Een moeilijkheid zit in het zorgen dat beide systemen en hun respectieve spelers geen **concurrentie** voor elkaar vormen, maar

eerder functioneren in een model van co-existentie (en zelfs win-win).³ Er zijn al wel pogingen geweest om beide toekomstoriëntaties (industriële globaal, en lokaal verankerd) samen te brengen (het Vlaamse initiatief van 'the New Food Frontier' is exemplarisch) maar dit gebeurde nog niet vanuit een ruimtelijke benadering. De tijdsgeest daartoe lijkt nu ook rijp. Met een concept als 'stedelijke landbouwparken' is er een potentieel krachtige metafoor.

Een van de zaken waar het concept landbouwparken op inzet is grond. Voor een duurzaam voedselbeleid is **grond** een kritische factor. Toegang tot grond wordt voor landbouwers in Vlaanderen alsmat moeilijker, o.a. door hoge grondprijzen en een specifieke werking van de gronden-'markt', door regelgeving die heel wat zonevremde functiewijzigingen toelaat, door lage voedselprijzen, enz. En tegelijk is er nood aan manieren om actoren in de open ruimte met elkaar te laten samenwerken om een sterk verhaal tegen verharding te creëren en om kostbare bodems voor productieve en leefbare landbouw te vrijwaren, in harmonie met natuur en landschap. Een concept als landbouwparken kan daarin een rol van betekenis spelen. Niet alleen kan het een sterk integrerend concept zijn voor zowel het behoud van open ruimte als de versterking ervan via de uitbouw van nieuwe landschappelijke en sociale structuren. Het is daarenboven een innovatieve denkrichting waarbij gestreefd wordt naar betekenisvolle samenwerkingsverbanden tussen twee 'grote' sets van actoren: stedelingen en landbouwers, die in het huidige landschap (te) weinig op een betekenisvolle manier met elkaar in contact staan (en waartussen 'nabijheid' dus zoek is). Landbouwparken vergen meestal een gebiedsgerichte aanpak en samenwerking, die weliswaar blijkbaar het best of het meest organisch vanuit het gemeentelijk niveau kan vertrekken, maar die in heel wat gevallen dat laagste lokale niveau overstijgt. Om het concept in de Vlaamse praktijk te implementeren is een optimalisatie van het gebruik van het bestaande beleidsinstrumentarium aangewezen⁴. Daarbij is het belangrijk om mee te nemen dat een landbouwpark weliswaar rechtszekerheid kan geven, maar tegelijk geldt dat het bestaan van een landbouwpark in een gebied niet mag veroorzaken dat landbouw daarbuiten zijn bestaansrecht zou verliezen.

Verbinding als 'core business' van stedelijke landbouwparken

Stedelijke landbouwparken hebben door hun multifunctioneel karakter een potentieel krachtige verbindende functie. De effectieve sterkte van het concept zit in het daadwerkelijk overstijgen van typische sectorale invalshoeken. Het mag dan wel in grote mate gaan over de landbouw(secteur), de integrale 'definitie' van een landbouwpark wordt gepositioneerd in een breder verhaal van voedselproductie, recreatie, vastgoed, leefbare dorpen; en tegelijk staan stedelijke dynamieken centraal, voor duurzaamheid/klimaatvriendelijkheid/leefbaarheid. Het landbouwpark is een plek die ruimte biedt aan diverse economische gebruiken en gebruikers, die elkaar versterken in het behalen van de diverse onderliggende doelstellingen. Het lijkt dan ook een werkbaar vehikel voor de uitbouw van sterke onderlinge interacties van diverse types actoren/functies/aspecten, in een generiek kader van meer duurzame praktijken van productie en consumptie van voedsel.

Een landbouwpark kan zo het mechanisme zijn om sociale cohesie tussen groepen te creëren, bijv. tussen nieuwe en klassieke boeren, of tussen grote en kleine spelers. Het ruimtelijke aspect van landbouwparken dient hierbij als trigger. Het onderzoek maakt duidelijk dat het realiseren van dit potentieel via diverse types van samenwerkingsverbanden kan, maar dat in alle gevallen (lokale) overheden en de privé-actoren elkaar moeten vinden.

Een wake-up call voor de urgenties van het voedselsysteem

Zoals aangehaald kwam binnen het onderzoek het begrip verbinden sterk naar voren. De vraag naar landbouwparken signaleert immers ook een nood aan ontmoetingsplaatsen, niet enkel grond, waar mensen elkaar weer ontmoeten en kunnen gaan samenwerken. Er is de laatste jaren een maatschappelijke beweging ontstaan rond gezonde en biologische voeding, en korte keten. Deze beweging beperkt zich echter tot een zeer specifiek doelpubliek en heeft ook nog geen doorvertaling gekregen in het beleid. In afwezigheid van een voedselbeleid of een schepen van voedsel blijft echter de urgentie afwezig of onvoldoende zichtbaar. De meeste mensen zien de link tussen grond, open ruimte, en het voedsel dat ze

³ In het Pferdelandpark bijvoorbeeld zetten de grote melkveebedrijven hun melk nog niet lokaal af. De kleinere bedrijven doen dat wel, en op hun schaal en markt creëren ze voldoende toegevoegde waarde om evengoed (economisch) leefbaar te zijn.

⁴ Diverse denkpijsten zouden hiervoor verder onderzocht kunnen worden. Zo zou bijvoorbeeld verkend kunnen worden of het relevant is de plandschade voor woonuitbreidingsgebieden die worden omgezet naar stedelijke landbouwparken te schrappen. Dit levert immers behoud van open ruimte, een duw in de rug voor landbouwparken en een stimulans voor kernverdichting.

iedere dag eten niet. Er is weinig sturing en weinig linken tussen beleidsdomeinen die op het thema voedsel voortbouwen. Voor de slaagkansen van verhalen als landbouwparken zal het overbrengen van die urgentie cruciaal zijn. Daar waar een concreet gebied en een geëngageerde groep op het terrein nodige voorwaarden zijn voor landbouwparken, zal ook een boodschap gebracht moeten worden van de noodzaak om in verschillende gebieden meerdere functies werkelijk te combineren en om ook aan open ruimte te werken. Een aantal steden lijkt sterk bezig met voedselstrategieën, maar tegelijk lijken die maar weinig mensen te bereiken en weinig op het terrein te veroorzaken. Ook in die steden verdwijnt nog steeds open ruimte, liggen mensen niet wakker van voedsel, en wordt de urgentie niet gevoeld. De versnipperde verstedelijkte structuur van Vlaanderen verbergt die urgentie, overal is nog wel een snipper landbouw of andere open ruimte te zien.

Aanzetten voor de toekomst

Na deze eerste verkenning van het concept blijven nog heel wat vragen open liggen. We lijsten er enkele op:

- Hoe kunnen landbouwers en andere lokale actoren betrokken worden in het model en geïntegreerd planningsproces van landbouwparken?
- Welke fysiek-ruimtelijke interventies kunnen potentieel worden aangebracht binnen de contouren van een landbouwpark? En hoe kunnen hier verbindingen worden geanticipeerd tussen hernieuwde ecologische netwerken, infrastructuur en invullingen van gebouwen enerzijds en marktopportunities, sociaal-culturele beleving en recreatie anderzijds? Wat is daarin de rol die de verschillende lokale actoren kunnen spelen? En welke rol nemen overheden op zich?
- Hoeveel landbouwbedrijven hebben vandaag al een multifunctioneel karakter en doen aan natuurbeheer, educatie, hoevertoerisme en andere? Waar zijn zij gelegen? Waarom zijn ze multifunctioneel? Wat is het aandeel van landbouw binnen hun activiteiten? Wat kan eruit geleerd worden naar een opzet als stedelijke landbouwparken? Wat is de economische haalbaarheid?
- Welke soort landbouwbedrijven zijn precies in een snel tempo aan het verdwijnen? Zijn het effectief de kleine en middelgrootte? Welke maatregelen zouden wenselijk zijn en hoe kan een stedelijk landbouwpark daaraan bijdragen?
- In welke mate kan een ruimtelijk concept als een landbouwpark een professionalisering en opschaling zoals bijvoorbeeld in het Pajottenland gebeurt faciliteren en versnellen? En ook rechtszekerheid geven aan de landbouwer? Financiële slagkracht om tegen de verpaarders/vertuiners op te kunnen? Kan zo'n model daartoe bijdragen? Indien ja, hoe kunnen we dat operationaliseren?
- Hoe samenwerkingen tussen partners die traditioneel niet samenwerken vorm geven? Maar ook, hoe krijg je landbouwers zelf hechter met elkaar in contact? Wat initieert robuuste netwerken? Welke gedeelde verdienmodellen kan men samen uitbouwen? Welke 'brokers' brengen werkbaar en effectieve samenwerkingen en verdienmodellen tot stand? Welke taakomschrijving hoort bij dergelijke personen/organisaties/groepen?
- Welke proceslessen uit eerdere trajecten moeten meegenomen worden in een eventueel nieuw traject rond landbouwparken? Een evaluatie van oproeptrajecten zoals Pilotprojecten Productief Landschap en Water-Land-Schap lijkt aangewezen.

Tijdens de analyse en de gesprekken met zowel stuurgroep als workshopdeelnemers kwamen een aantal **spanningsvelden** en mogelijke discussiepunten aan het licht die uitklaring vergen in een eventueel verder ontwikkelingsstraject rond landbouwparken.

- Moet een landbouwpark een missie hebben? Hoe kan de stad anders georganiseerd worden om te zorgen dat kennis van voedselproductie terug mee in stedelijk weefsel en verhaal worden ingebracht? Indien de opvatting blijft bestaan dat het ommeland kan produceren voor de stad, blijven beide werelden zeer waarschijnlijk gescheiden. Landbouwparken zijn in dit perspectief niet zomaar een planologische categorie of verhaal, maar zouden bijvoorbeeld een vrij concrete missie kunnen meekrijgen die de stad-land barrières wil doorbreken.

- Moet een landbouwpark zelf-financierend zijn? Voor sommigen moet het totale businessmodel – eventueel op termijn - leefbaar zijn. Anderen stellen dan weer dat landbouwparken gaan over veel meer dan alleen ondernemen, maar ook over maatschappelijke meerwaarde zoals klimaatregulering. Deze redenering verder zettend zou bijvoorbeeld kunnen gesteld worden dat klimaatdoelstellingen halen ook een vergoeding oplevert. Zo kan de meerwaarde van samenwerking, en de redenen waarom landbouwers zouden gaan samenwerken, duidelijker worden. Het zal in het licht van deze vraag belangrijk zijn om na te gaan waar de grote kosten en knelpunten zitten in het opzetten van een landbouwpark. Een overheid zou hierin kunnen ondersteunen, eerder dan permanent aanwezig te zijn in de uitbouw van (alle) landbouwparken of deze langdurig financieel te ondersteunen.
- De multifunctionele invalshoek roept eveneens nog heel wat vragen op. Indien de ‘andere’ dienstverlening groter wordt als inkomstenbron, wat met het statuut als landbouwer? Of met andere woorden, spreken we dan nog wel van landbouw? Moet een landbouwpark hier regels of voorwaarden rond stellen? En moeten we dit enkel beoordelen in termen van inkomsten? Of uitbreiden en ook naar beheer en andere diensten kijken? Of een verschil maken tussen wat we willen op regionaal vlak en wat op niveau van de individuele boer?
- Heeft intensieve veehouderij een plek in een dergelijk landbouwpark? Een model als CSA en andere korte keten initiatieven sluiten zeer goed aan bij het concept van landbouwparken. Maar productie zoals intensieve veehouderij lijkt dat veel minder te doen. Bovendien tonen de voorbeelden dat door toegankelijke zaken als CSA de burger sneller mee is. Een start met intensieve veehouderij lijkt dus moeilijk, maar kunnen ze wel een plek hebben binnen het ruimere landbouwparken verhaal?
- Moeten er criteria opgelegd worden voor het type landbouw binnen het landbouwpark? Zijn voorwaarden wenselijk om te mogen spreken van een landbouwpark in Vlaanderen? Worden daar financieringen aan gekoppeld? Wordt er onderscheid gemaakt tussen vrijwillige en verplichte maatregelen?

Bronnen

- Dessers R., Verspecht A., Verhaeyen M., Louette G. (2016). Ex post evaluatie Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling 2007 – 2013. Opdracht uitgevoerd in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en studie, Brussel. <https://lv.vlaanderen.be/nl/voorlichting-info/publicaties/studies/beleid/pdpo-ii-goed-voor-boer-milieu-en-platteland>
- Dessein, J., Crivits, M., & Block, T. (2017). Hoe de korte keten opschalen? Op zoek naar partnerschappen tussen landbouwers en grootafnemers in Gent en omstreken. ILVO en UGent (m.m.v. Vredeseilanden/Rikolto).
- Duvernoy, I., Zambon, I., Sateriano, A., Salvati, L., (2018). Pictures from the other side of the fringe: urban growth and peri-urban agriculture in a post-industrial city (Toulouse, France).
- Gant, R.L., Robinson, G.M., Fazal, S., 2011. Land use change in the 'edgelands': policies and pressures in London's rural-urban fringe. *Land Use Policy* 28, 266–279.
- Perrin, C., Nougaredes, B. (2015) Justice issues in farmland protection policies on the urban fringe, second international conference on agriculture in an urbanizing society, reconnecting agriculture and food chains to societal needs, September 2015, Rome, Italy.
- Short, C., (2008). The traditional commons of England and Wales in the twenty-first century: meeting new and old challenges. *International Journal of the Commons*. 2(2), pp.192–221. DOI: <http://doi.org/10.18352/ijc.47>
- Smeets, P. J. A. M., van Mansfeld, M. J. M., Bruinsma, J. L. M., Broeze, J., & Galema, P. (2010). Haalbaarheid van agroparken in Drenthe (No. 2030). Alterra.
- Urban parks interreg, 2017 <https://www.europarc.org/wp-content/uploads/2017/10/PERIURBAN-CommonMethodology-Tool-kit.pdf>
- USDA - United States Department of Agriculture. (2005). Urban Edge Agricultural Parks Toolkit.
- Van Eetvelde, V., Antrop, M., 2004. Analyzing structural and functional changes of traditional landscapes—two examples from Southern France. *Landscape and Urban Planning* 67, 79–95.
- van Oosten, H. J., de Wilt, J. G., & Sterrenberg, L. (Red.). (2000). Agroproductieparken: perspectieven en dilemma's. Rapport Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster nr. 00.2.001, voorstudie serie. Den Haag.
- Zasada, I., Schmutz, U., Wascher, D., Kneafsey, M., Corsi, S., Mazzocchi, C., ... & Piorr, A. (2017). Food beyond the city—Analysing foodsheds and self-sufficiency for different food system scenarios in European metropolitan regions. *City, Culture and Society*.

Bijlage - Atlas van projecten

Landbouwparken, een quickscan

Om zicht te krijgen op het gebruik en de finesses van het landbouwparken-concept werd een quickscan uitgevoerd. Dit levert een (niet-limitatief) overzicht van bestaande projecten in de EU, hun locatie, oppervlakte, en belangrijkste verworvenheden. In totaal werden een 40-tal initiatieven opgelijst en gescreend. Aangezien het om een quickscan ging, werden niet alle initiatieven even gedetailleerd beschreven. Enkel de gemakkelijk toegankelijke informatie werd op een gesystematiseerde manier verzameld. We hadden geen contact met de betrokken initiatieven om extra data te verzamelen of om de correctheid te controleren. Het gevolg is dat niet alle initiatieven met dezelfde graad van detail werden uitgewerkt.

INHOUD

1/ Parc Agrari dell Baix Llobregat	44
2/ Espai rural Gallecs	45
3/ Parc des Lilas	45
4/ Triangle vert du Hurepoix	46
5/ Agropolis Kinrooi	47
6/ Agrobiopool/Boeren Brussel Paysans	48
7/ landbouwpark Tuinen van Stene.....	49
8/ Parco agricolo sud milano	49
9/ Park Lingezege.....	50
10/ Stadsakker	51
11/ Belvedere Agricultural park.....	52
12/ Biomassepark Hugo.....	53
13/ Pferdelandpark.....	54
14/ Waldlabor.....	55
15/ Parcfertile/Parc Agro-urbain Bernex.....	55
16/ Plateau du Saclay	56
17/ Agricultural Park of Alta de Lisbo	57
18/ Voedselbossen Nederlands Limburg.....	58
19/ Deltapark Agropark	58
20/ AFP - Agro Food Park.....	59
21/ Greenport Venlo	59
22/ P.A.R.C. - Schéma Directeur	60
23/ Agropolis Munich	60
24/ Parco Agricolo Urbano di Mirafiori/parco agricolo del sangone/Mirafiori Sud	61
25/ Landschaftspark Mechtenberg.....	62
26/ Sacrofano	63
27/ Schotse Crofts (algemeen, verspreid)	63

28/ Portugese Baldios.....	64
29/ Dartmoore Commoners Council	64
30/ Intervale Eco-Park	64
31/ Landbouwproject Afsnee	65
32/ Soutok Peri-urban park	65
33/ Parco Agricolo della Piana (waarvan onderdeel: parco agricolo prato/Gran Prato).....	66
34/ Praha-Troja Nature Park	67
35/ Landschaftspark Duisburg-Nord.....	67
36/ Plaines de Versailles	68
37/ Parc de la Deûle	68
38/ parc agricolo pin-balma	69
39/ Sabadell Agricultural Park	70
40/ Voedselpark Beek, Eetbaar Nijmegen.....	70

2/ Espai rural Gallecs

Locatie

Mollet del Valles nabij Barcelona - Spanje

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Oppervlakte (ha)

734 ha waarvan 535ha landbouw en 160ha bos

Belangrijkste verworvenheden

Meer gefocust op landbouw in vergelijking met het bekendere broertje Baix Llobregat

Omschrijving

In de jaren 70 onteigende de overheid deze landbouwgronden met het oog op stedelijke uitbreiding. Door de oliecrisis, politieke veranderingen en druk van de bevolking werd het gebied echter niet ontwikkeld zoals gepland. In 2000 werd de Association de Pagesos de Gallegos opgericht, bestaande uit 29 boeren, met als doel de ontwikkeling van kwaliteitslandbouw met toegevoegde waarde en met het oog op het behoud van de agrarische activiteit in de toekomst op het grondgebied. In 2009 werd het gebied beschermd via een decreet, het werd toen opgenomen in een ruimtelijk plan (PEIN) met het doel één van de meest karakteristieke landschappen van de Vallès-vlakte te beschermen. Het gebied is eigendom van het Institut Català del Sòl, dat jaarlijks een samenwerkingsovereenkomst onderhoudt met de Consorci de Gallecs ("Consorci del Parc de l'Espai d'interès natural de Gallecs") voor het beheer en onderhoud van het park. Lid van Fedenatur.

Vijf trefwoorden (hardware, software, orgware)

Agro-ecologie, slow food, biologische landbouw, natuur en bos, overheid gestuurd & planmatig beschermd

Website

[http://www.espairuralgallecs.cat/;](http://www.espairuralgallecs.cat/)

<http://www.europarc.org/wp-content/uploads/2017/10/Gallecs-Natural-Interest-Park.pdf>

3/ Parc des Lilas

Locatie

Parijs - Frankrijk

Ruimtelijke kenmerken

Stadsrand van Parijs

Oppervlakte (ha)

24.5 productieve oppervlakte in een park van 97 ha

Belangrijkste verworvenheden

Het Parc des Lilas is een voorbeeld van een landbouwpark. Het park kwam stap voor stap op een organische manier tot stand. Er geen groot ontwerp aan vooraf.

Omschrijving

Dit gebied is als sinds de 17de eeuw bekend omwille van plantenproductie. Door de verstelingsdruk is de sector er vrijwel volledig verdwenen. Een klein stukje is echter wel als tuinbouwgebied bewaard omdat er er problemen zijn met de stabiliteit van de ondergrond (voormalige gipsmijnbouw). Het ontwerp van het park is heel anders dan dat van populaire landschapsarchitectuurprojecten. Omdat de volledige landvererving en de grondbeveiliging lang zullen duren, is er geen bouwperiode en geen definitief ontwerp voor de beoogde eindtoestand gedefinieerd. In plaats daarvan wordt de constructie van het park opgevat als een proces dat continu moet worden bijgewerkt. Om dit op te vangen wordt met een aantal stelregels gewerkt: vetrekken vanuit de traditie van tuinbouw is één van die stelregels. Bestaande tuinbouwbedrijven moeten hun activiteiten ook in de toekomst in het park kunnen blijven verder zetten. Als eigenaar en beheerder van het park werkt het departement nauw samen met niet alleen volkstuinten in het park, maar ook met verschillende nieuw gevormde verenigingen. Deze werken in gemeenschapstuinen waarvan de producten zowel aan de clubleden als aan buitenstaanders worden verkocht. Vanuit het oorspronkelijke idee van traditionele landbouw heeft zich een innovatieve praktijk met nieuwe vormen van management en marketing ontwikkeld, die van het park een laboratorium voor toekomstige stadslandbouw maken.

Vijf trefwoorden (hardware, software, orgware)

In het midden van de stad; recreatieve functie en inrichting en 3 tuinbouwers die overblijven; ontspanning in de stad (kinderboerderij, speeltuinen, wandelen, fietsen,...)

Website

<https://www.valdemarne.fr/vivre-en-val-de-marne/nature-et-sport/le-parc-des-lilas>

Ontwerper

Interne Planungsgruppe beim Bauherrn

4/ Triangle vert du Hurepoix

Locatie

Parijs - Frankrijk

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Oppervlakte (ha)

4282 ha (40% landbouw, 25% bos), 5 gemeenten, 30.000 inwoners, 20 km van Parijs

Belangrijkste verworvenheden

Korte keten tuinbouw (groenten), lokale productie en lokale markten, groen-blauw weefsel, sensibilisering, educatie

Vijf trefwoorden (hardware, software, orgware)

Kleinschalige tuinders/groententelers, lokaal vermarkten, multi-stakeholder vzw, charter duurzame

////////////////////////////////////

Contactpersoon

Catherine Fierens

7/ landbouwpark Tuinen van Stene

Locatie

Oostende

Ouimtelijke kenmerken

stedelijk/randstedelijk

oppervlakte (ha)

35ha

Belangrijkste verworvenheden

Mogelijke food hub/schakelpunt

omschrijving

De Tuinen van Stene, een stukje historisch polderlandschap, liggen verscholen tussen baanwinkels, een schoolcomplex, polderdorp Stene, de open Snaaskerkepolder, lintbebouwing, en 20ste eeuwse woonwijken van Oostende. Dit gebied van 35ha zal in de komende jaren als onderdeel van het Groen Lint worden uitgebouwd tot één van de belangrijkste nieuwe parken van Oostende. De Tuinen van Stene krijgt steun van de Vlaamse Overheid, als geselecteerd Pilotproject Productief Landschap.

Vijf trefwoorden

polderlandschap, randstedelijk, voedseleducatie en beleving, voedselpark, voedselstrategie, recreatie, overheid gestuurd, vzw buitengoed

Contactpersoon

Eli Devriendt

Ontwerper

Maat-Ontwerpers, Tractebel, Georges Descombes

8/ Parco agricolo sud milano

Locatie

Milaan - IT

Ruimtelijke kenmerken

Grootstedelijk gebied rond Milaan

Oppervlakte (ha)

61 gemeenten en 47000 ha waarvan 37.000 ha landbouw (28% rijst, 28% maïs, voedergewassen 17%, herfst en wintergranen 12%, braakliggend 5%, andere 10%)

////////////////////////////////////

Belangrijkste verworvenheden

Binnen de wetgeving rond de bescherming van regionale gebieden staat dit park bekend als een regionaal landbouwpark.

Omschrijving

De regionale parken zijn bedoeld als gebieden die bijzondere aandacht hebben voor de bescherming van natuur, milieu en cultureel erfgoed en dit in een recreatief gebruik. Daarnaast zijn ze ook gericht op de ontwikkeling van landbouwactiviteiten en andere traditionele activiteiten om de economische groei te bevorderen en sociale en culturele gemeenschappen te steunen. Dit park is opgericht in 1990 en wordt aangestuurd door een Raad van Bestuur waarin diverse burgemeesters zetelen, en vertegenwoordigers van de milieu en boerenvereniging. Daarnaast is er een landbouw technische commissie, een landschapscommissie een burgemeestersoverleg. Het park is deel van Fedenatur. Het gebied is beschermd binnen de Natura 2000 regeling. Er bevinden zich 900 boerderijen binnen de omtrek van het park waardoor landbouw de ruggengraat vormt van het territoriale en milieubescherming systeem. Het belangrijkste kenmerk is daarom het behoud van de landbouwgrondgebieden als bewijs van een vruchtbaar en productief karakter met verschillende teelten variërend van maïs, rijst, gras, herfst-wintergraan en meer.

Vijf trefwoorden

Grootstedelijke agrarische omgeving, recreatie, agro-ecologie/natuur & landbouw, regionaal park, eigen milieulabel, hoofdzakelijk overheid gestuurd (gemeentes)

Website

<http://www.parcoagricolodmilano.it/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Parco_Agricolo_Sud_Milano

http://www.cittametropolitana.mi.it/parco_agricolo_sud_milano/

9/ Park Lingezen

Locatie

Nederland

Ruimtelijke kenmerken

Landelijk/randstedelijk

Oppervlakte (ha)

1700 ha

Belangrijkste verworvenheden

Vijf deelgebieden - in het landbouwland behouden boeren hun plek.

Omschrijving

Landschapspark tussen Arnhem en Nijmegen met ruimte voor landbouw, natuur, cultuur en water. Het idee is ontstaan in het kader van Vinex (rond 1993). Het park is opgedeeld in vijf deelgebieden: De Park, Het Waterrijk, Het landbouwland, De Buitens en De Woerdt. Het park heeft een gemeenschappelijke vormgeving met zelfde palen etc. Boeren kunnen naast hun boerenbedrijf een neventak beginnen in de zorg, educatie, horeca, recreatie of verkoop aan huis. Landbouw vormt wel een onderdeel van het park, maar zeker niet de hoofdmoot of belangrijkste aanstuurder. Bestuur bestaat uit provincie, gemeentes, waterschap, staatsbosbeheer.

////////////////////////////////////

Vijf trefwoorden

Randstedelijk, landbouw niet hoofdreden, recreatie, gepland, overheid gestuurd

Website

<http://parklingezeugen.nl/>

Contactpersoon

parkdirecteur Jan Willem Kamerman

Ontwerper

landschapsarchitecten van Veenenbos & Bosch, Abe Veenstra, Feddes/Olthof en Dienst Landelijk Gebied

10/ Stadsakker

Locatie

Tienen

Ruimtelijke kenmerken

Stedelijk

Oppervlakte (ha)

1,26ha

Belangrijkste verworvenheden

Sociale inslag

Omschrijving

De StadsAkker werd geopend in mei 2017. De site wil een positieve verandering teweegbrengen en een antwoord bieden op de vraag naar een groene en gezonde leefomgeving, zorgen voor de inclusie van kwetsbare groepen en het contact en de dialoog tussen inwoners stimuleren. Het is een ontmoetingsplek rond lokale voedselproductie en kadert binnen het denken rond een duurzame en klimaatneutrale stad. De site is gelegen in de stad achter een ziekenhuissite. De StadsAkker is een project van RISO Vlaams-Brabant in samenwerking met Regionaal Landschap Zuid-Hageland, OCMW Tienen, Stad Tienen, RZ Tienen, Bond Beter Leefmilieu, Centrum voor Basiseducatie Leuven-Hageland, Ecolife, Erm 'n Erm, Amerant, Tiense Wereldvrouwen, Velt, Wervel, Wijkgezondheidscentrum Vierkappes, Vormingplus Oost-Brabant, DoK Tienen, Kringwinkel Hageland, Logo Oost-Brabant, KU Leuven, Oksigenlab en de Sociale Innovatiefabriek.

Vijf trefwoorden

Ecologische stadsboer/biolandbouw, korte keten, ontmoeting, stedelijk - deel ziekenhuiscampus, brede aansturing

Website

<http://www.stadsakker.be/>; <https://www.tienen.be/groenten-oogsten-uit-de-stadsakker>

Contactpersoon

info@stadsakker.be

Ontwerper

landschapsarchitect Anneleen Roels

11/ Belvedere Agricultural park

Locatie

Cologne - Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

Randstedelijk in het groene gordel

Oppervlakte (ha)

300 ha (waarvan 160 ha landbouw, 80 ha bos, 60 ha gebouwen, tuinen en wegen)

Belangrijkste verworvenheden

Vrijwaren van een open ruimte gebied van om en bij de 300ha in de onmiddellijke nabijheid van de stad Keulen. Het creëren van een soort eigenaarschap bij de gebruikers, omwonenden en landbouwers.

Omschrijving

Dit landbouwpark is gelegen nabij de stad Keulen in de deelstaat Noordrijn Westfalen. Toen het open ruimte gebied ten westen van de stad steeds meer onder druk kwam te staan en bedreigd werd door de geplande uitbreiding van televisiestudio's kwam een groep burgers in actie. Ze verenigden zich en kwamen met het idee voor een landbouwpark. Het gebied paste perfect binnen het concept van de groene gordel rond Keulen. De burgerbeweging, landbouwers en de overheid van Keulen vonden elkaar aangezien dit gebiedje zou kunnen zorgen voor het vrijwaren van één van de tot dan toe missende stukjes in de groene gordel.

Het ontwerp van Lohrberg Stadtlandarchitektur, dat voortkwam uit een coöperatief beoordelingsproces in 2007, richt zich op het behoud en de herbestemming van landbouwgebruik. Het landschapsbeeld, dat door landbouwers wordt aangeleverd en onderhouden, moet minimaal worden gewijzigd om de economische levensvatbaarheid van het gebruik te handhaven. Interventies zijn daarom beperkt tot de transformatie en voltooiing van het padsysteem, evenals de creatie van vier kijkplatformen. In het grootste deel van de groene gordel hebben natuur en bos de oorspronkelijke landbouwfunctie vervangen. In het Belvedere park is het echter expliciet de bedoeling landbouw als open ruimtefunctie te vrijwaren.

Vijf trefwoorden

Bewonersinitiatief, tegengewicht bieden aan verstedelijking, professionele landbouw, beperkt ESS, overheid belangrijkste grondeigenaar, stedeling herconnecteren met voedsel en landbouw, ruimtelijke planning ifv bescherming

Website

<https://www.stadt-koeln.de/leben-in-koeln/freizeit-natur-sport/projekte/landschaftspark-belvedere>

12/ Biomassepark Hugo

Locatie

Gelskirchen - Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

In het noorden van het Ruhrgebied; in een verstedelijk landschap dat aansluit bij grotere landbouwgebieden in het noorden

oppervlakte (ha)

11 ha productie- oppervlakte in een park van 33 ha

Belangrijkste verworvenheden

Hugo is een biomassapark (korte omloophout) op een voormalige mijnsite met parkelementen zoals een schooltuin en een, speeltuin. Het heeft als piloot of experiment gefungeerd en de basisprincipes zijn vertaald naar andere biomassaparken bv. Hassel in Gelsenkirchen. Op die manier heeft het heel wat invloed gehad op projecten met vergelijkbare omstandigheden.

Omschrijving

Dit park is gesitueerd op de plaats van een voormalige kolenmijn Hugo in Gelsenkirche. Het is een biomassa park waar korte omloop hout geproduceerd wordt. Aan de ene kant zal het biomassapark testen welke kwaliteit en kwantiteit van biomassa kan worden gegenereerd op een plaats van structurele verandering (zoals een voormalige mijnsite) en welke economische bijdrage dit kan leveren aan het gebied. Anderzijds worden er uitgebreide maatregelen genomen om de bevolking te betrekken bij de implementatie van het park en om dit park in het openbaar groen te integreren. In de traditie van historische productieve parken ontwikkelt het Hugo-biomassapark nieuwe teeltmethoden om zich aan te passen aan veranderende vormen van energievoorziening. De doelstelling is productie, recreatief gebruik en industrieel erfgoed te combineren. Het park wordt ontwikkeld door RAG Montan Immobilien in samenwerking met RAG Aktiengesellschaft, het ministerie van Milieu NRW en de staatsonderneming Wald und Holz.

Vijf trefwoorden

Gelegen in de stadsrand; een biomassapark dat experimenteert met korte omloophout; combinatie met recreatie en erfgoed als voormalige mijnsite; samenwerking tussen publieke en private partners

Website

<http://klimametropole-ruhr-2022.rag.de/index.php?id=111>

Ontwerper

Lohrberg stadtdlandschaftsarchitektur

13/ Pferdelandpark

Locatie

Aachen - Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

Ten noorden van Aachen, sterk verstedelijkt gebied

Oppervlakte (ha)

537 ha productieve oppervlakte

Belangrijkste verworvenheden

Het park wordt beschermd door natuurbeschermingswetgeving waardoor bijkomende bebouwing niet meer mogelijk is. De planners verwachten dat ook de sterke emotionele band van de burgers met het gebied, het gebied zal beschermen tegen verdere verstedelijking.

Omschrijving

Het park is gelegen in wat we de zogenaamde Blauwe banaan noemen. Dit is een gebied dat verschillende metropolen uit verschillende (West-)Europese staten omvat. Het Pferdelandpark gelegen is in de zogenaamde groene metropool op de grensstreek tussen Duitsland, Nederland en België. In dit gebied wordt een groene metropool ontwikkeld die zich uitstrekt van Beringen in Belgisch Limburg via Heerlen in Limburg naar Düren in Duitsland. Het park werd niet in de markt gezet als een 'landbouwpark' maar bij alle interventies en veranderingen is men steeds in dialoog gegaan met de lokale landbouwers. Op de wandelkaarten staan alle hoeve winkels en cafés aangeduid. Bovendien werd een extra brochure gemaakt om de landbouwers en de bezoekers te sensibiliseren voor elkaars noden. Ook werd een grote volkstuin in het project opgenomen. Eigenlijk is aan de basis laag van het park niets veranderd. Het is een oud agrarisch landschap dat wordt ingesloten door verstedelijking. Het vormt als het ware één grote buitenruimte in één grote stedelijke kern. Er is structureel niet veel veranderd bij de aanleg van het park; er zijn punctuele en lineaire interventies gedaan die het gebied vooral veel beter ontsloten hebben. Hoewel het overgrote deel van het land nog steeds wordt gebruikt voor landbouw, krijgt het hele aangelegde gebied een parkervaring vanwege de weinige punctuele en lineaire interventies. Een zogenaamde white trail; een pad gemarkeerd door witte objecten verbindt plaatsen die verschillende mogelijkheden bieden voor verblijf en ontdekking op het platteland. Dit zijn kleinschalige interventies die zich richten op het creëren van nieuwe of het benadrukken van bestaande visies en het integreren van cultureel erfgoed in het landschap.

Een intercommunale en interdisciplinaire groep van gemeentelijke actoren begeleidde de planning en uitvoering sinds september 2004. Tijdens de realisatie werden de promoters begeleid door een professionele projectmanager.

Vijf trefwoorden

Gelegen in de stadsrand. Niet in de markt gezet als een landbouwpark, maar de landbouw vormt wel een belangrijke basis laag voor oa recreatie; gezamenlijk project van de Duitse steden Aken en Herzogenrath en de Nederlandse Gemeente Kerkrade geïmplementeerd en gesubsidieerd in de context van de EuRegionale 2008

Website

<http://www.pferdelandpark2008.eu/index.html>

Contactpersoon

Axel Timpe

14/ Waldlabor

Locatie

Cologne - Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

Moet onderdeel worden van de groen gordel rond Keulen

Oppervlakte (ha)

26 ha (waarvan 16ha bos, waarvan 7ha productie voor energie)

Belangrijkste verworvenheden

Onderdeel van een ruimere groene gordel rond Keulen; experimenteer-gebied voor klimaat-, energie-, wandel- én natuurbos; living lab voor 'stadspark van morgen'

Omschrijving

Volgende onderzoeksvragen worden gesteld: Wat is het productiepotentieel van korte omloop houtplantages (SRC's) voor biomassaproductie in de agglomeratie? Wat is de maatschappelijke acceptatie van de plantages en hun oogst en wat zijn de esthetische mogelijkheden in dit nieuwe, productieve bostype? Welke soorten bomen zijn klimaatbestendig onder de toenemende eisen van de klimaatverandering in de lokale situatie in Keulen? Hoe ontwikkelen deze boomsoorten zich als afzonderlijke bomen en als onderdeel van bosopstanden, die door nieuwe, ongewone soortensamenstelling ook nieuwe bosfoto's betekenen? De eisen en reacties van gebruikers zijn opgenomen in de proefopzet.

Vijf trefwoorden

Experiment/living lab; stadsrandbos; mee gefinancierd door bedrijven (Toyota en RheinEnergie)

Website

<http://www.koeln-waldlabor.de/>

Contactpersoon

markus.bouwman@stadt-koeln.de

Ontwerper

Ohrberg stadtdlandschaftsarchitektur

15/ Parcfertile/Parc Agro-urbain Bernex

Locatie

Genève/Bernex-Confignon - Zwitserland

////////////////////////////////////

Ruimtelijke kenmerken

10 ha waarvan 4 ha productieoppervlakte

Belangrijkste verworvenheden

Er werd een ontwerpwedstrijf uitgevoerd en een ontwerp gekozen. Aangezien het om een nog te realiseren project gaat moet nog blijken of het over een economisch leefbaar model gaat. In 2014 moest nog een uitbater gezocht worden en in 2016 is nog steeds geen verdere informatie te vinden....

Omschrijving

De stedelijke druk in Genève is zeer groot. Om de kwaliteit van het landschap te waarborgen, zullen open ruimtes opnieuw worden ontworpen onder de titel "espace public rural" - een bewuste tegenhanger van de "espace public urbain". In deze gebieden moet landbouwgebruik worden gecombineerd met andere vormen van open ruimte gebruik. Het eerste project dat in 2013 werd ontwikkeld, was de planning voor een "parc agro-urbain". Het ontwerp combineert doordachte elementen van een moderne, productieve landbouw en innovatieve elementen van de stedelijke landbouw. Het integreert een grote verscheidenheid aan lokale vormen van landbouw in hun historische en hedendaagse expressie. Om het samenwonen tussen de recreatieve en de landbouwfunctie te bevorderen voorziet het landbouwbedrijf ook een restaurant en een markt voor directe verkoop van producten, gunstig gelegen bij de hoofdingang.

Vijf trefwoorden

gelegen in de stadsrand; resultaat van een ontwerpwedstrijd. doelstelling tot combineren van recreatieve en productieve functie; doel om producent en consument dichter bij elkaar te brengen. Onduidelijk of het effectief gerealiseerd is/wordt.

Website

<http://www.foodurbanism.org/bernex-confignon-parc-agro-urbain-competition-results-analysis/>

http://www.grand-geneve.org/sites/default/files/fichiers/realisations/Nature-paysage/parc_bernex-confignon.pdf

<https://www.tdg.ch/geneve/actu-genevoise/geneve-premier-parc-agrourbain/story/19987415>

<http://www.bernex.ch/node/2884>

Ontwerper

Verzone Woods Architectes

16/ Plateau du Saclay

Locatie

Essonne - Frankrijk (20 km ten zuiden van Parijs)

Ruimtelijke kenmerken

Randstedelijk

Oppervlakte (ha)

7500 ha (1/3 landbouw)

Belangrijkste verworvenheden

Hoeveproductenten/producten/actie-onderzoek, fietsnetwerk

Omschrijving

vzw Terre et Cité, Leader-gebied, Projet Alimentaire Territoriale (PAT)

Vijf trefwoorden

Hoeveproductenten/producten/actie-onderzoek, fietsnetwerk, beleidsondersteuning

Website

<https://terreetcite.org/>

Ontwerper

SOA architects

17/ Agricultural Park of Alta de Lisbo

Locatie

Lissabon - Portugal

Ruimtelijke kenmerken

stedelijk

Oppervlakte (ha)

8000 m2

Belangrijkste verworvenheden (waarom meenemen)

Burgerinitiatief, AVAAL en de ontwikkelingsmaatschappij van Alta de Lisboa (SGAL)

Omschrijving

Antwoord op verloedering van de omgeving

Website

<http://www.ruaf.org/sites/default/files/p29-30.pdf>

Ontwerper

SGAL

18/ Voedselbossen Nederlands Limburg

Locatie

Melderslo - Nederland

Ruimtelijke kenmerken

Stedelijk/randstedelijk

Belangrijkste verworvenheden

Voedselbossen voor burgers 'elk zijn hectare'

Omschrijving

Productie gekoppeld aan natuurontwikkeling voor particulieren, niet voor professionelen

Vijf trefwoorden

Randstedelijk gebied van 80 hectare binnen een te ontwikkelen bosgebied van 2400 hectare. Verbinden van bewoners met omgeving, natuurbeheer en voedselproductie door particuliere voedselbossen. Initiatief van een plaatselijke stichting met goedkeuring van de plaatselijke gemeente en provincie.

Website

<https://www.1limburg.nl/provincie-wil-meer-voedselbossen>

Contactpersoon

Stichting Phien

19/ Deltapark Agropark

Locatie

Rotterdam (Havengebied) -Nederland

Ruimtelijke kenmerken

Stedelijk

Oppervlakte (ha)

40ha

Belangrijkste verworvenheden

High-tech; doelgerichte ruimtelijke clustering van agro- en niet-agrofuncties met als doel kringlopen te sluiten door afvalstromen van de ene sector te benutten als grondstof voor de andere sector; enkel niet-grondgebonden agro-activiteiten.

Vijf trefwoorden

Technologie; industriële ecologie; biobased economy; industrieel;

Website

<http://www.guardian.co.uk/society/2001/aug/22/guardiansocietysupplement4>

<http://www.foodurbanism.org/deltapark-agropark/>

20/ AFP - Agro Food Park

Locatie

Aarhus - Denemarken

Ruimtelijke kenmerken

Stedelijk

Oppervlakte (ha)

4,4 ha, uitbreiding tot 28 ha

Belangrijkste verworvenheden

Hub voor 'food innovation'; 75 bedrijven, 1000 werknemers;

Vijf trefwoorden

Voedingsbedrijven; innovative foods and food services; economisch potentieel

Website

<https://www.archdaily.com/794507/agro-food-park-expansion-in-denmark-to-combine-urbanity-and-agriculture>

Contactpersoon

Janne Pløen Mortensen (jpl@agrofoodpark.dk)

Ontwerper

William McDonough + Partners and GXN together with 3XN Architects, BCVA and Urland

21/ Greenport Venlo

Locatie

Venlo - Nederland

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Belangrijkste verworvenheden

Business park, met onderzoeks- en innovatiecampus. Verschillende agrovoedingsbedrijven worden geclusterd één campus. Zowel kwekers, verwerkende bedrijven, verpakkingbedrijven en

transportbedrijven worden amengebracht in één *fresh & food business park*. Het idee is accommodatie te delen en op zoek te gaan naar synergieën en mogelijkheden tot samenwerking. Er wordt ook kennis gedeeld rond innovatie en efficiënt management.

Vijf trefwoorden

Businesspark; hightech-innovatie en bedrijvigheid; grote voedselhub (logistiek)

Website

<http://www.foodurbanism.org/greenport-venlo-fresh-food-and-business-park/>

Ontwerper

Provincie en 3 gemeenten (zijn ook de aandeelhouders)

22/ P.A.R.C. - Schéma Directeur

Locatie

Lausanne - Zwitserland

Belangrijkste verworvenheden

Planingsinitiatief, vergelijkbaar met een GRUP - Parc Agricole Récréatif et Culturel (Le P.A.R.C.). Plan om korte ketenlandbouw (economie) te combineren met zachte recreatie voor de stedeling, groene long voor de stad, hervverbinding met platteland; plan komt niet van de grond.

Omschrijving

Recreatief en Cultureel Landbouwpark (P.A.R.C.). Het wordt het een symboolproject om op een nieuwe manier naar de relatie tussen stad en land te kijken. Men heeft aandacht voor sociale en economische interacties tussen landbouwproducenten en stedelijke consumenten. Daarnaast gaat men op zoek naar synergieën tussen stedelijke ruimten en landelijke productieruimten.

Vijf trefwoorden

Plan; voedingsproductie voor de stad; recreatie in groene long van de stad;

Website

<http://www.foodurbanism.org/schema-directeur-du-nord-lausannois-sdnl-chantier-a/>

Ontwerper

Stad en 3 gemeenten

23/ Agropolis Munich

Locatie

Munich - Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

In de stedelijke context van München

Belangrijkste verworvenheden

Agropolis Munchen is een visionair voorstel voor een voedselstrategie in München. Een multidisciplinair team van architecten, landschapsarchitecten, planners, sociologen, geografen en anderen hebben dit plan ontworpen. Het roept op tot een zeer drastische verandering van het huidige voedselsysteem en bij uitbreiding het leven in een hedendaagse stad. Centraal in deze visie staat het gebruik van ondergewaardeerd en ondergebruikt stedelijk land voor voedselproductie. De grote ontwikkelingssite van Freiham neemt een grote plaats in deze visie. Er wordt voorgesteld om naast residentiële en commerciële ontwikkeling ook plaats te voorzien voor landbouw en voedselproductie.

Vijf trefwoorden

Stedelijk; dit is eigenlijk geen fysieke ontwikkeling maar een visie op de mogelijke toekomst van landbouw in de stad München

Website

agropolis-muenchen.de; http://www.ecowebtown.it/n_2/en/schroeder_en.html

24/ Parco Agricolo Urbano di Mirafiori/parco agricolo del sangone/Mirafiori Sud

Locatie

Turijn - Italië

Ruimtelijke kenmerken

in de stedelijke context van Turijn

Belangrijkste verworvenheden

Stadsvernieuwing, stedelijke landbouw, lijkt eerder weinig te gaan om 'echte' landbouw

Omschrijving

Binnen dit park worden verschillende functies en landgebruiken gecombineerd. Er zijn ook verschillende doelstellingen: het inpolderen van sites; het verwijderen van niet-geautoriseerde tuinen; de keuze van boomsoorten voor groen meubilair; het creëren gebieden voor sport en gereguleerde stadstuinen. Wanneer alles klaar is, zal Mirafiori Sud beschikken over fietsinfrastructuur, landbouwgrond, en voetpaden die verschillende stedelijke centra met elkaar zullen verbinden.

Vijf trefwoorden

Participatieve planning & ontwerpwedstrijd; stadslandbouw; herontwikkeling voormalige industrie; stadstuinen; recreatie; stedelijk project

Website

<http://www.derossiassociati.it/progetti-posts/un-parco-agricolo-urbano-a-mirafiori-2/>
https://torino.diariodelweb.it/torino/articolo/?nid=20161230_400242

////////////////////////////////////

25/ Landschaftspark Mechtenberg

Locatie

Mechtenberg in de stadsdriehoek Gelsenkirchen, Essen en Bochum

Ruimtelijke kenmerken

Randstedelijk

Oppervlakte (ha)

376 ha waarvan 142 ha productie oppervlakte

Omschrijving

Landschaftspark Mechtenberg is een onderdeel van het Emscher Park. Het gebied wordt beheerd door het Regionalverband Ruhr. Naast een natuurfunctie is een groot deel van het park landbouwgrond.

Het landschapspark werd opgericht in 1995 en sindsdien werden op verschillende momenten culturele evenementen georganiseerd. Er werd vooral met land-art en grote installaties gewerkt. Hierbij speelde landbouw een rol en werden ook landbouwmachines enz. gebruikt voor deze kunstinstallaties. De boerderij aan de Mechtenberg vormt een speciale attractie binnen het landschapspark. Naast landbouw met ongeveer 80 hectare akkerbouw en de productie van kippeneieren, wordt een breed scala aan producten en diensten aangeboden. Zo worden er kooklessen georganiseerd, wordt aan natuurbeheer gedaan en is er ook een educatieve functie voor scholen en jeugdgroepen. De boerderij bezit ook zelfoogsttuinen die extra bezoekers aantrekken. De landbouwer staat ook in voor het beheer van andere delen van het landschapspark. Via Ruhr 2020 werd esthetische potentie van urban agriculture onderzocht.

Vijf trefwoorden (hardware, software, orgware)

zelfoogst, parkbeheer door landbouw, gericht op recreatie, esthetiek & biodiversiteit - land art,

Website

<http://www.metropoleruhr.de/freizeit-sport/emscher-landschaftspark/parks-gaerten/landschaftspark-mechtenberghalde-rheinlbe.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=8XRkLHudRbg>

<https://books.google.be/books?id=ASQhNMGBwMsC&pg=PA74&lpg=PA74&dq=landschaftspark+mechtenberg+agriculture&source=bl&ots=vKROI4Vmhl&sig=LTio4u95gveXyjd3pWM8w3tmQ8&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwiBn8yWltDYAhXFPRQKHQAYCa4Q6AEIOTAF#v=onepage&q=landschaftspark%20mechtenberg%20agriculture&f=false>

<http://www.bauer-budde.de/>

Contactpersoon

info@bauer-budde.de Hubertus Budde en Andrea Maas

Ontwerper

Eigenplanungen RVR, Paolo Bürgi (Kulturhauptstadt 2010 Projekt), Landschaftsarchitekturbüro Hoff (Planung 2011-2016)

28/ Portugese Baldios

Ruimtelijke kenmerken

Commons

Belangrijkste verworvenheden

zie paper Vivero Pol

29/ Dartmoore Commoners Council

locatie

Engeland, Devon

ruimtelijke kenmerken

commons

website

<http://www.dartmoorcommonerscouncil.org.uk>

30/ Intervale Eco-Park

Locatie

USA, Vermont

Ruimtelijke kenmerken

Transitie van ruraal naar randstedelijk

Belangrijkste verworvenheden (waarom meenemen)

Plaats waar de eerste Amerikaanse CSA boerderijen ontstonden (in 2005: 12 farms)

Vijf trefwoorden

Netwerk van CSA's en landboungerelateerde activiteiten in ruraal gebied, food baskets, mix tussen high en low tech, organisch gegroeid vanuit private initiatieven, weinig overheidssturing of actieve planning

Website

<https://makinglewes.org/2014/02/24/intervale-eco-park-burlington-usa/>

<https://www.intervalecommunityfarm.com>

<http://www.gonews.it/2016/05/31/parco-agricolo-della-piana-ce-progetto/>

<http://www.regione.toscana.it/-/parco-della-piana>

<https://www.piananotizie.it/parco-agricolo-della-piana-nuovi-fondi-dalla-regione/>

34/ Praha-Troja Nature Park

Locatie

Praag - Tsjechië

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Oppervlakte (ha)

579 ha

Omschrijving

Het grootste deel van het park is gelegen in Troja een zeer belangrijk gebied vanuit ecologisch oogpunt om de ecologische stabiliteit van het gebied te behouden. Het park vertegenwoordigt een recreatieve ruimte die de levensstandaard verhoogt en recreatiemogelijkheden biedt voor zijn inwoners. Troja omvat drie van de populairste attracties van Praag, de dierentuin van Praag, het Troja-kasteel en de Troja-botanische tuin. Eeuwenlang werd het Troja-landschap beheerd door herders, landbouwers en fruittelers. Historische kenmerken van deze gebieden worden vandaag bewaard

Vijf trefwoorden

Peri-urbaan, een park in de nabijheid van Praag. De nadruk lijkt vooral op natuurbescherming en recreatie te liggen; het is onduidelijk of er ook nog actieve landbouw aanwezig is

35/ Landschaftspark Duisburg-Nord

Locatie

Ruhr Duitsland

Ruimtelijke kenmerken

peri-urbaan

Oppervlakte (ha)

180ha, voornamelijk natuur en (voormalige) industrie, landbouw minimaal

Belangrijkste verworvenheden

Dit park werd in de jaren '90 opgericht in bestaande landbouwgebouwen. Een deel van het park wordt voor educatieve doeleinden gebruikt.

Omschrijving

In 1993 werd het Ingenhammshof omgebouwd tot een Farm School. Consumptie en productie zijn hier in balans en landbouw en veeteelt zijn gebaseerd op de principes van ecologische landbouw.

Vijf trefwoorden

post-industrieel park; ecologische landbouweducatie, landbouw is minimaal onderdeel

Website

<http://en.landschaftspark.de/architecture-nature/ingenhammshof>

36/ Plaines de Versailles

Locatie

Versailles ten Westen van Parijs - Frankrijk

Belangrijkste verworvenheden

Hoeveverkoop, streekproducten, markten, streekmerk

Omschrijving

Association Patrimoniale de la Plaine de Versailles et du Plateau des Alluets (met 3 'colleges' van bestuur, landbouwers en middenveld) wil alle vormen van landbouw bevorderen en beschermen. En dit met zorg voor landschap, natuur en erfgoed. Het is een Leadergebied

Vijf trefwoorden

Lokale landbouw en streekproducten; participatie; landschapscharter

Website

<http://www.plainedeversailles.fr/index.php>

Contactpersoon

Marie de Naurois (mariedenaurois@plainedeversailles.fr)

37/ Parc de la Deûle

Locatie

Lille Frankrijk

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Oppervlakte (ha)

1200 ha waarvan ca 400ha actief herontwikkeld

Belangrijkste verworvenheden

Landschapscharter voor landbouwers in park; Grand Prix national du Paysage en 2006, Prix du paysage du Conseil de l'Europe en 2009

Omschrijving

Beheer door Syndicat Mixte de Parc die 40 districten en de gemeente Rijsel vertegenwoordigt. In maart 1995 schetsten de landschapsarchitecten Jacques SIMON en Jean Noël CAPART een overzichtsplan voor een park in Lille en het oude mijndistrict Pas de Calais. Het moest 25 kilometer omvatten langsheen het kanaal de la Deûle. Het park moest drie aspecten bevatten: revalidatie van natuurlijke ecologische omgevingen, bevordering van kleinschalige landbouw en de oprichting van thematische tuinen

Vijf trefwoorden

Herontwikkeling brownfields & oud mijngebied; recreatie; behoud/ondersteuning/bescherming landbouw; gemengde aansturing; multifunctioneel maar landbouw als belangrijk onderdeel; landschapscharter voor landbouw

Website

<http://www.europarc.org/wp-content/uploads/2017/10/Lille-M%C3%A9tropole.pdf>

http://www.jnc.be/fr/projets/categories/espaces_ruraux/parc_de_la_deule/

https://issuu.com/sophiedubois_lscape_architect/docs/tfe_parc_de_la_de_le_2016

Ontwerper

JNC International & Jacques Simon

38/ parc agricole pin-balma

Locatie

Toulouse Frankrijk

Ruimtelijke kenmerken

Urbaan hinterland

Oppervlakte (ha)

± 2000 ha

Belangrijkste verworvenheden

Lokale landbouw, recreatie, landschapsbehoud; uitrol plan wel vertraagd; herlancering door verkoop kloosterdomein in 2017

Omschrijving

Landbouw een plaats geven in de omgeving op basis van doelstellingen van landschapskwaliteit en door een culturele, educatieve, speelse en artistieke dimensie mee te nemen. Verder bouwen op bestaande

landschapselementen (hout, landbouwactiviteit, reliëf, rivieren ...). zorgen voor een aantrekkelijke en gevarieerde omgeving in alle seizoenen

Website

<http://www.mairie-pin-balma.fr/Urbanisme/Le-Parc-Naturel--Agricole>

39/ Sabadell Agricultural Park

Locatie

Italië

Ruimtelijke kenmerken

Peri-urbaan

Omschrijving

Het beheer van deze ruimte heeft tot doel om kwaliteitslandbouw te ondersteunen en het project financieel levensvatbaar te maken in overeenstemming met ecologische duurzaamheidscriteria. Deze ruimte is kenmerkend voor de ontwikkeling van peri-urbane landbouw. Naast de belangrijke werkzaamheden in de landbouw die in het park worden uitgevoerd, worden inheemse plantvariëteiten zoals de "mongeta del ganxet" -boon gepromoot in het geïrrigeerde deel. Daarnaast worden broodgranen en groenten geproduceerd en biologische gewassen aangemoedigd. Andere activiteiten die in het park worden uitgevoerd, zijn onder meer het houden van vee en milieueducatieactiviteiten voor schoolkinderen.

Vijf trefwoorden

peri-urbane landbouw, landbouweductie, landschapsbeheer

Website

<http://www.europarc.org/wp-content/uploads/2017/10/Sabadell-Agricultural-Park.pdf>

http://ca.sabadell.cat/parcagrari/p/home_cat.asp

40/ Voedselpark Beek, Eetbaar Nijmegen

locatie

Nederland

Belangrijkste verworvenheden

Dit voedselbos is ontworpen door Wouter van Eck en bevat allerlei bomen met eetbare vruchten, zoals perzik, amandel, abrikoos, vijg; druif, framboos, kiwi, mispel; peer, appel, pruim en kweepeer; appelbes, Chinese kornoelje, schapenbes en honingbes.

Het ligt aan de rand van het dorp Beek in de groenstrook langs de rijksweg. Het is gestart in november 2013. Het is gemeentegrond en het onderhoud wordt gedaan door vrijwillige buurtbewoners. Er wordt gewerkt vanuit de visie van de permacultuur. Daar van zijn de belangrijkste kenmerken dat er met vaste planten

////////////////////////////////////

gewerkt wordt, de grond zoveel mogelijk met rust gelaten wordt en geen kunstmest of bestrijdingsmiddelen gebruikt worden. Het onderhoud gebeurt met de hand en een elektrische bosmaaier op zonnestroom.

ontwerper

Wouter van Eck

Website

zie www.facebook.com/voedselparkbeek/ voor foto's en info over de afgelopen jaren.

